وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ

۽ چيو انهن جيڪي ف٤٠ اسان جي ملڻ جي اميد نه ٿا رکن ، اسان تي ملائڪ ڇو نه لاٿا ويا ف٤١

اَوْ نَرٰى رَبَّنَا ؕ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا (٢١)

يا اسان پنهنجي رب کي ڏسون ها ف٤٢ بيشڪ پنهنجي دل ۾ گهڻيئي وڏائي ڪيائون ۽ وڏي سرڪشي تي لهي آيا. ف٤٣

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ

جنهن ڏينهن ملائڪن کي ڏسندا ف٤٤ اهو ڏينهن مجرمن جي واسطي خوشي جو نه هوندو ف٤٥ ۽ چوندا الٰهي اسان ۽ انهن ۾

حِجْرًا مَّحْجُوْرًا (٢٢) وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ

ڪا آڙ ڪري ڇڏ ، رڪاوٽ واري ف٤٦ ۽ جو ڪجھ انهن ڪم ڪيا هئا ف٤٧ اسان ارادو فرمائي انهن کي دز جي

هَبَآءً مَّنْثُوْرًا (٢٣) اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ

سنهن ذرن وانگر پکيڙي ڇڏيو ف٤٨ جنت وارا ان ڏينهن چڱي جاءِ ف٤٩ ۽ حساب جي پڇڻ کان پوءِ آرام جي سٺي

مَقِيْلًا (٢٤) وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا (٢٥)

جاءِ تي هوندا . ۽ جنهن ڏينهن ڦاٽي پوندو آسمان ڪڪرن کان ۽ ملائڪ لاٿا ويندا پوري طرح ف٥٠

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ ِۨالْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ؕ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ

ان ڏينهن سچي بادشاهي رحمٰن جي آهي ۽ اهو ڏينهن ڪافرن تي سخت آهي ف٥١

عَسِيْرًا (٢٦) وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِي اتَّخَذْتُ

۽ جنهن ڏينهن ظالم پنهنجا هٿ وري وري چٻيندو ف٥٢ چوندو هاءِ ڪنهن طرح مان رسول سان گڏجي واٽ

مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا (٢٧) يٰوَيْلَتٰى لَيْتَنِيْ لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا (٢٨)

وٺان ها . ف٥٣ هاءِ منهنجي بربادي ڪنهن طرح مون فلاڻي کي دوست نه بڻايو هجي ها.

لَقَدْ اَضَلَّنِيْ عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِيْ ؕ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ

بيشڪ ان مون کي ڀٽڪايو مون وٽ آيل نصيحت کان ف٥٤ ۽ شيطان ماڻهن کي بي مدد ڇڏي ڏيي ٿو

لِلْاِنْسَانِ خَذُوْلًا (٢٩) وَقَالَ الرَّسُوْلُ يٰرَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوْا

ف٥٥ . ۽ رسول عرض ڪيو ته اي منهنجا رب منهنجي قوم هن قرآن کي ڇڏڻ جي قابل

هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُوْرًا (٣٠) وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ

ناهي ڇڏيو. ف٥٦ ۽ اهڙيءَ طرح اسان هر نبي جي واسطي دشمن بڻائي ڇڏيا هئا ڏوهاري ماڻهو ف٥٧

ف٤٠ ڪافر آهن ، حشر ۽ بعث جا اعتقادي نه آهن ، انهيءَ ڪري. ف٤١ اسان جي لاءِ رسول بڻائي يا محبوب سيد عالم محمد مصطفٰي احمد مجتبٰي صلى الله تعالٰى عليه وآله وسلم جن جي نبوت ۽ رسالت جا شاهد بڻائي ڪري. ف٤٢ اهو پاڻ اسان کي خبر ڏئي ها ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالٰى عليه وآله وسلم جن سندس رسول آهن. ف٤٣ ۽ انهن جو تڪبر انتها کي پهچي ويو ۽ سرڪشي حد کان لنگهي ويئي جو معجزن جي مشاهدي ڪرڻ کان پوءِ ملائڪن جو پنهنجي مٿان لهڻ ۽ الله تعالٰى کي ڏسڻ جو سوال ڪيائون. ف٤٤ يعني مرڻ جي ڏينهن يا قيامت جي ڏينهن. ف٤٥ قيامت جي ڏينهن ملائڪ مؤمنن کي خوشخبري ٻڌائيندا ۽ ڪافرن کي چوندا ته توهان جي لاءِ ڪا به خوشخبري نه آهي. حضرت ابن عباس رضى الله تعالٰى عنهما فرمايو ته ملائڪ چوندا ته مؤمن کان سواءِ ڪنهن ٻئي کي جنت ۾ داخل ٿيڻ حلال نه آهي. انهيءَ ڪري اهو ڏينهن ڪافرن جي لاءِ نهايت حسرت ، ڏک رنج ۽ غم جو ڏينهن هوندو. ف٤٦ ان ڪلمي جي ڪري اهي ملائڪن کان پناهه گهرندا. ف٤٧ ڪفر جي حالت ۾ مثلاً مِٽي مائٽي جوڳاڻڻ ۽ مهمانداري ۽ يتيم نوازي وغيره. ف٤٨ نه هٿ سان ڇهيا وڃن ، نه انهن جو پاڇو ڏسجي. مراد هي آهي ته اهي عمل باطل ڪيا ويا. انهن جو ڪجھ انجام ۽ ڪو فائدو نه آهي. ڇو ته عملن جي مقبوليت جي لاءِ ايمان شرط آهي ، سو ته انهن کي حاصل نه هو. ان کان پوءِ جنت وارن جي فضيلت ارشاد ٿئي ٿي. ف٤٩ ۽ انهن جي ويهڻ جي جاءِ انهن مغرور متڪبر مشرڪن کان بلنديءَ ۾ بالا ۽ بهتر ۽ اعلٰى. ف٥٠ حضرت ابن عباس رضى الله تعالٰى عنهما فرمايو ته دنيا جو آسمان ڦاٽندو ۽ اتان جا رهڻ وارا (ملائڪ) لهندا ۽ اهي سمورن زمين وارن کان گهڻا آهن - جنن ۽ انسانن کان. وري ٻيو آسمان ڦاٽندو ۽ اتان جا رهڻ وارا لهندا ، اهي آسمان ، دنيا جي رهاڪن ۽ جنن ۽ انسانن سڀني کان گهڻا آهن. اهڙيءَ طرح آسمان ڦاٽندا ويندا ۽ هر آسمان وارن جو تعداد پنهنجي هيٺين کان زياده آهي ، ايستائين جو ستون آسمان ڦاٽندو. پوءِ مقرب ملائڪ لهندا ، وري عرش جا کڻندڙ ملائڪ ۽ اهو قيامت جو ڏينهن هوندو. ف٥١ ۽ الله تعالٰى جي فضل سان مسلمانن تي آسان . حديث شريف ۾ آهي ته قيامت وارو ڏينهن مسلمانن تي آسان ڪيو ويندو ، ايستائين جو اهو انهن تي هڪ فرض نماز کان به هلڪو ٿيندو ، جيڪا دنيا ۾ پڙهي هئائون . ف٥٢ حسرت ۽ پشيماني کان. اهو حال جيتوڻيڪ ڪافرن جي لاءِ عام آهي مگر عقبه بن ابي معيط سان ان جو خاص تعلق آهي. شان نزول :- عقبه بن ابي معيط ، اُبَيّ بن خلف جو گهرو دوست هو. محبوب سرورِ ڪون و مڪان صلى الله تعالٰى عليه وآله وسلم جن جي فرمائڻ سان ان لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ (صلى الله تعالٰى عليه وسلم) جي شاهدي ڏني پر ان کان پوءِ اهو اُبَيّ بن خلف جي زور وجهڻ سان وري مرتد ٿي ويو ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالٰى عليه وسلم جن ان کي مقتول هجڻ جي خبر ڏني. اهڙيءَ طرح بدر ۾ ماريو ويو. هيءَ آيت ان جي حق ۾ نازل ٿي ته قيامت جي ڏينهن ان کي انتها درجي جي حسرت ۽ پشيماني ٿيندي. ان حسرت ۾ اهو پنهنجا هٿ پيو چٻاڙيندو. ف٥٣ جنت ۽ ڇوٽڪاري جي ۽ سندن اتباع ڪيو هجي ها ۽ سندن هدايت قبول ڪئي هجي ها. ف٥٤ يعني قرآن ڪريم ۽ ايمان کان. ف٥٥ ۽ مصيبت ۽ عذاب نازل ٿيڻ وقت ان کان جدائي ڪري ٿو. حضرت ابو هريره رضى الله تعالٰى عنه کان ابو داؤد ۽ ترمذي ۾ هڪ حديث روايت ٿيل آهي ته محبوب سيد عالم نور مجسم صلى الله تعالٰى عليه وآله وسلم جن فرمايو ته ماڻهو پنهنجي دوست جي دين تي هوندو آهي. پوءِ ڏسڻ گهرجي ته ڪنهن کي تو دوست بڻائي ۽ حضرت ابو سعيد خدري رضى الله تعالٰى عنه کان روايت ٿيل آهي ته حضور پرنور محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالٰى عليه وآله وسلم جن فرمايو ته ڪنهن سان گڏ نه ويهو مگر ايماندار سان ۽ کاڌو نه کارايو مگر پرهيزگار کي. مسئلو:- بي دين ۽ بدمذهب جي دوستي ۽ ان سان صحبت ، ميل جول ، الفت ۽ احترام ممنوع آهي. ف٥٦ ڪنهن ان کي جادو چيو ، ڪنهن شعر ۽ اهي ماڻهو ايمان آڻڻ کان محروم رهيا. ان تي الله تعالٰى محبوب ڪريم جن کي تسلي ڏني ۽ ساڻن مدد جو وعدو فرمايو. جيئن ته اڳتي ارشاد ٿئي ٿو. ف٥٧ يعني نبين سڳورن سان بدنصيبن جو اهو ئي معمول رهيو آهي.

الْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا (٣١) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
تنهنجو رب ڪافي آهي هدايت ڪرڻ ۽ مدد ڏيڻ جي واسطي. ۽ ڪافرن چيو ته ان تي قرآن هڪ ئي
لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ ۚ لِنُثَبِّتَ بِهِ
ڀيري ڇو نه لاٿو ويو ف٥٨ اسان ايئن ئي ان کي وقفي وقفي لاٿو آهي جيئن ان سان تنهنجي دل مضبوط ڪريون ف٥٩
فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا (٣٢) وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ
۽ اسان ان کي جهلي جهلي پڙهيو ف٦٠ ۽ اهي تو وٽ ڪو به مثال نه آڻيندا مگر اسان حق ۽ ان کان بهتر بيان ف٦١
بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا (٣٣) الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ
آڻيندا سين. اهي جيڪي جهنم جي طرف هڪليا ويندا پنهنجن منهن پر انهن جي جاءِ
إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا (٣٤) وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى
سڀ کان بُري ف٦٢ ۽ اهي سڀ کان وڌيڪ گمراهه. ۽ بيشڪ اسان موسىٰ کي ڪتاب عطا فرمايو ۽
الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا (٣٥) فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى
ان جي ڀاءُ هارون کي وزير ڪيو. پوءِ اسان فرمايو توهان ٻئي وڃو ان قوم جي طرف جنهن اسان جي آيتن
الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا (٣٦) وَقَوْمَ نُوحٍ
کي ڪوڙو سمجهيو ف٦٣ پوءِ اسان انهن کي تباهه ڪري هلاڪ ڪري ڇڏيو ۽ نوح جي قوم کي ف٦٤ جڏهن انهن رسولن کي
لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً ۖ وَأَعْتَدْنَا
ڪوڙو چيو ف٦٥ اسان انهن کي ٻوڙي ڇڏيو ۽ انهن کي ماڻهن جي واسطي نشاني بڻايو سين ف٦٦ ۽ اسان ظالمن جي واسطي دردناڪ عذاب
لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا (٣٧) وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا
تيار ڪري رکيو آهي. ۽ عاد ۽ ثمود ف٦٧ ۽ کوهه وارن کي ف٦٨ ۽ انهن جي وچ ۾
بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا (٣٨) وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا (٣٩)
گهڻيئي قومون. ف٦٩ ۽ اسان سڀني جي واسطي مثال بيان فرمايا ف٧٠ ۽ سڀني کي تباهه ڪري مٽايو. ۽
وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ۚ أَفَلَمْ يَكُونُوا
اهي ضرور ف٧١ انهيءَ ڳوٺ کان لنگهيا آهن جنهن تي بدترين برسات ٿي هئي ف٧٢ پوءِ ڇا انهن ان کي نه
يَرَوْنَهَا ۚ بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا (٤٠) وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ
ڏٺو هو ف٧٣ بلڪ انهن کي جيئرو ٿي اٿڻ جي اميد ئي نه هئي ف٧٤ ۽ جڏهن توکي ڏسن ٿا ته توکي نٺولي جو نشانو

ف٥٨ جيئن ته توريت، انجيل ۽ زبور مان هرهڪ ڪتاب مڪمل نازل ٿيو هو.
ڪافرن جو اهو اعتراض بلڪل فضول ۽ بي مقصد آهي، ڇو ته قرآن ڪريم جو معجزو ۽
اعجاز وارو هجڻ هر حال ۾ هڪ جهڙو آهي، توڙي هڪ ئي ڀيري نازل ٿئي يا آهستي
آهستي، بلڪ آهستي آهستي نازل فرمائڻ ۾ ان جي اعجاز جو اڃا به ڪامل اظهار
آهي، ڇو ته جڏهن هڪ آيت نازل ٿي ۽ حد مقرر ڪئي وئي ۽ خلق جو ان جي مثل
بڻائڻ کان عاجز ٿيڻ ظاهر ٿيو، پوءِ ٻي آيت نازل ٿي، اهڙي طرح ان جو اعجاز
ظاهر ٿيو. اهڙي طرح برابر آيت آيت ٿي ڪري قرآن ڪريم نازل ٿيندو رهيو ۽ هر
گهڙي ان جي بي مثالي ۽ خلق جي عاجزي ظاهر ٿيندي رهي. مطلب ته ڪافرن جو اعتراض
صرف اجايو ۽ بي معنىٰ آهي. آيت ۾ الله تعالىٰ آهستي آهستي نازل فرمائڻ جي حڪمت
ظاهر فرمائي ته. ف٥٩ ۽ پيغام جي سلسلي جاري رهڻ سان توهان جي دل مبارڪ
کي تسڪين ٿيندي رهي ۽ ڪافرن کي هرهڪ موقعي تي جواب ملندا رهن. ان کان سواءِ
هي به فائدو آهي ته ان جو ياد ڪرڻ سولو ۽ آسان ٿئي.
ف٦٠ جبرئيل جي زبان سان ٿورو ٿورو ويهن يا ٽيويهن سالن جي مدت ۾ يا
هي معنىٰ آهي ته اسان آيت کان پوءِ آيت آهستي آهستي نازل فرمائي ۽ ڪن چيو ته
الله تعالىٰ اسان کي قرأت ۾ آهستي آهستي اطمينان سان پڙهڻ ۽ قرآن شريف کي چڱي
طرح سان ادا ڪرڻ جو حڪم فرمايو، جيئن ٻي آيت ۾ ارشاد ٿيو وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا.
ف٦١ يعني مشرڪ توهان جي دين خلاف يا توهان جي نبوت ۾ اعتراض ڪرڻ وارو ڪو سوال پيش
نه ڪري سگهندا. ف٦٢ حديث شريف ۾ آهي ته ماڻهو قيامت جي ڏينهن ٽن طريقن تي اٿاريا
ويندا. هڪ ٽولو سوارين تي، هڪ ٽولو پيادل ۽ هڪ ٽولو منهن پر گهليو. عرض ڪيو
ويو يا محبوب رسول الله صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! اهي منهن پر ڪيئن هلندا
پاڻ فرمايائون ته جنهن پيرن تي هلايو آهي، سوئي منهن پر هلائيندو (الله). ف٦٣
يعني فرعون جي قوم جي طرف. اهڙي طرح اهي نبي سڳورا انهن جي طرف ويا ۽ انهن کي خدا
پاڪ جو خوف ڏياريائون ۽ پنهنجي رسالت جي تبليغ ڪيائون، پر انهن بدبختن انهن سڳورن
کي ڪوڙو ڪيو. ف٦٤ ته هلاڪ ڪري ڇڏيوسين. ف٦٥ يعني حضرت نوح ۽ حضرت
ادريس کي ۽ حضرت شيث کي يا هيءَ ڳالهه آهي ته هڪ رسول جي تڪذيب سمورن
رسولن جي تڪذيب آهي. پوءِ جڏهن انهن حضرت نوح کي ڪوڙو ڪيو ته ڄڻ ته سڀني
کي ڪوڙو ڪيو. ف٦٦ ته پوين جي لاءِ عبرت ٿين. ف٦٧ ۽ عاد حضرت هود
عليه السلام جي قوم ۽ ثمود حضرت صالح عليه السلام جي قوم انهن ٻنهي قومن کي
به هلاڪ ڪيوسين. ف٦٨ اها حضرت شعيب عليه السلام جي قوم هئي، جيڪي بت
پرستي ڪندا هئا. الله تعالىٰ انهن جي طرف حضرت شعيب عليه السلام کي موڪليو.
پاڻ انهن کي اسلام جي دعوت ڏنائين. پر انهن سرڪشي ڪئي، حضرت شعيب
عليه السلام جي تڪذيب ڪيائون ۽ ڪيس تڪليف ڏنائون. انهن ماڻهن جا گهر کوهن جي چوڌاري هئا. الله تعالىٰ انهن کي هلاڪ ڪيو ۽ اها سموري قوم پنهنجن گهرن ۽ ان کوهه سان گڏ دٻجي وئي. ان کان سواءِ
ٻيا به قول آهن. ف٦٩ يعني عاد ۽ ثمود جي قوم ۽ کوهه وارن جي وچ ۾ گهڻيون امتون آهن، جن کي نبين سڳورن جي تڪذيب ڪرڻ جي سبب کان الله تعاليٰ هلاڪ ڪيو. ف٧٠ ۽ حجتون قائم ڪيون ۽ انهن مان ڪنهن کي به ديجاءِ
کان سواءِ هلاڪ نه ڪيائين. ف٧١ يعني مڪي جا ڪافر پنهنجن واپارن ۾ شام جو سفر ڪندي هر ڀيري. ف٧٢ ان ڳوٺ مان مراد سدوم آهي، جيڪو لوط جي قوم جي پنجن ڳوٺن ۾ سڀني کان وڏو ڳوٺ هو. انهن
ڳوٺن ۾ هڪ سڀني کان ننڍي ڳوٺ جا ماڻهو ته ان خبيث بدڪاري جا عامل نه هئا، جنهن ۾ باقي چئن ڳوٺن جا ماڻهو مبتلا هئا. انهيءَ ڪري انهن ڇوٽڪارو لڌو ۽ اهي چار ڳوٺ پنهنجي بدعملي جي ڪري آسمان
مان پٿر وسائي هلاڪ ڪيا ويا. ف٧٣ جو عبرت حاصل ڪن ۽ ايمان آڻن. ف٧٤ يعني مرڻ کان پوءِ جيئري ٿيڻ جا قائل نه هئا، جو انهن کي آخرت جي ثواب ۽ عذاب جي پرواهه هجي ها.

اِلَّا هُزُوًا ؕ اَهٰذَا الَّذِیْ بَعَثَ اللّٰهُ رَسُوْلًا ﴿۴۱﴾ اِنْ كَادَ لَیُضِلُّنَا عَنْ

ٺٺون ٿا وٚ٧٥ ڇا هي اهو آهي جنهن کي الله رسول بڻائي موڪليو. قريب هو جو اهو اسان کي اسان جي خدائن کان ٿيڪائي

اٰلِهَتِنَا لَوْ لَاۤ اَنْ صَبَرْنَا عَلَیْهَا ؕ وَ سَوْفَ یَعْلَمُوْنَ حِیْنَ یَرَوْنَ

ڇڏي ها جيڪڏهن اسان انهن تي قائم نه رهون ها وٚ٧٦ ۽ اجهو انهن کي پتو پوندو جنهن ڏينهن عذاب ڏسندا

الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِیْلًا ﴿۴۲﴾ اَرَءَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ ؕ

وٚ٧٧ ته ڪير گمراهه هو. وٚ٧٨ ڇا توان کي ڏٺو جنهن پنهنجي خواهش کي پنهنجو معبود بڻائي ورتو وٚ٧٩

اَفَاَنْتَ تَكُوْنُ عَلَیْهِ وَكِیْلًا ﴿۴۳﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ یَسْمَعُوْنَ

پوءِ ڇا تون ان جي نگهباني جو ذمو کڻين ٿو. وٚ٨٠ يا تون سمجهين ٿو ته انهن مان گهڻا ٻڌن يا

اَوْ یَعْقِلُوْنَ ؕ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِیْلًا ﴿۴۴﴾ اَلَمْ

سمجهن ٿا وٚ٨١ اهي نه ته آهن مگر جهڙا جانور بلڪ انهن کان به بدتر گمراهه وٚ٨٢ اي محبوب ڇا تو پنهنجي رب

تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَیْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ وَ لَوْ شَآءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا

کي نه ڏٺو وٚ٨٣ ته ڪيئن پاڇو ڦهلايائين وٚ٨٤ ۽ جيڪڏهن چاهي ها ته ان کي هڪ ئي جاءِ تي بيهاري ڇڏي ها وٚ٨٥ پوءِ اسان

الشَّمْسَ عَلَیْهِ دَلِیْلًا ﴿۴۵﴾ ثُمَّ قَبَضْنٰهُ اِلَیْنَا قَبْضًا یَّسِیْرًا ﴿۴۶﴾ وَ هُوَ

سج کي ان تي دليل بڻايو پوءِ اسان ان کي آهستي آهستي پنهنجي طرف سميٽي ورتو وٚ٨٦. ۽ اهو ئي آهي

الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الَّیْلَ لِبَاسًا وَّ النَّوْمَ سُبَاتًا وَّ جَعَلَ النَّهَارَ

جنهن رات کي توهان جي لاءِ پردو بڻايو ۽ ننڊ کي آرام ۽ ڏينهن کي بڻايائين اٿڻ

نُشُوْرًا ﴿۴۷﴾ وَ هُوَ الَّذِیْۤ اَرْسَلَ الرِّیٰحَ بُشْرًۢا بَیْنَ یَدَیْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَ

(پکڙجي وڃڻ) لاءِ. وٚ٨٧ ۽ اهو ئي آهي جنهن هوائون موڪليون پنهنجي رحمت جي اڳيان خوشخبري ٻڌائيندڙ ڪري وٚ٨٨ ۽

اَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوْرًا ﴿۴۸﴾ لِّنُحْیَ بِهٖ بَلْدَةً مَّیْتًا وَّ نُسْقِیَهٗ

اسان آسمان مان پاڻي لاٿو پاڪ ڪرڻ وارو ته اسان ان سان جيئرو ڪريون ڪنهن مئل شهر کي وٚ٨٩ ۽ اهو پياريون

مِمَّا خَلَقْنَاۤ اَنْعَامًا وَّ اَنَاسِیَّ كَثِیْرًا ﴿۴۹﴾ وَ لَقَدْ صَرَّفْنٰهُ بَیْنَهُمْ

پنهنجي خلقيل گهڻن چوپاين ۽ ماڻهن کي. ۽ بيشڪ اسان ان ۾ پاڻي جي ڦير ڦار رکي

لِیَذَّكَّرُوْا ۖؗ فَاَبٰۤى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۵۰﴾ وَ لَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِیْ

وٚ٩٠ جو اهي ڌيان ڪن وٚ٩١ پوءِ گهڻن ماڻهن نه مڃيو مگر ناشڪري ڪرڻ. ۽ اسان گهرون ها ته هر ڳوٺ ۾ هڪڙو

وٚ٧٥ ۽ چون ٿا.

وٚ٧٦ هن مان معلوم ٿيو ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي دعوت ۽ سندن معجزن جي اظهار ڪافرن تي ايترو اثر ڪيو هو ۽ دين حق کي ايتري قدر واضح ڪري ڇڏيو هو جو خود ڪافرن کي اقرار آهي ته جيڪڏهن اهي پنهنجي هٺ تي ڄميا نه رهن ها ته پوءِ قريب هو ته بُت پرستي ڇڏن ها ۽ دين اسلام اختيار ڪن ها يعني دين اسلام جي حقانيت انهن تي گهڻي واضح ٿي چڪي هئي ۽ شڪ ۽ شبها ختم ٿي ويا هئا، پر اهي پنهنجي هٺ ۽ ضد جي سبب محروم رهيا.

وٚ٧٧ آخرت ۾

وٚ٧٨ هي ان جو جواب آهي ته ڪافرن چيو هو ته قريب آهي ته اهي اسان کي اسان جي خدائن کان ڀرغلائن. هتي ٻڌايو ويو ته ڏوکي ڏنل توهان ٿيا آهيو ۽ آخرت ۾ هي توهان کي معلوم ٿي ويندو ۽ محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي طرف ڏوکي ڏيڻ جي نسبت اجائي آهي. ع ۴ ۱۰ ۲

وٚ٧٩ ۽ پنهنجي نفس جي خواهش کي پوڄڻ لڳو، انهيءَ جو تابعدار ٿي ويو، اهو وري هدايت ڪهڙي طرح قبول ڪندو. روايت آهي ته جاهليت جي زماني جا ماڻهو هڪ پٿر کي پوڄيندا هئا ۽ جڏهن انهن کي ڪي ٻيو ڪو پٿر ان کان سٺو نظر ايندو هو ته اڳين کي اڇلائي ڇڏيندا هئا ۽ ٻئي کي پوڄڻ لڳندا هئا.

وٚ٨٠ ته خواهش پرستي کان روڪي ڇڏيو.

وٚ٨١ يعني اهي پنهنجي دشمني جي سختي کان نه توهان جي ڳالهه ٻڌن ٿا، نه دليلن ۽ برهانن کي سمجهن ٿا. ٻوڙا ۽ ناسمجهه بڻيا رهيا آهن.

وٚ٨٢ چوڻ چوپايا به پنهنجي رب جي تسبيح ڪن ٿا ۽ جيڪو انهن کي کاڌو ڏئي، ان جا تابعدار رهن ٿا ۽ احسان ڪرڻ وارن کي سڃاڻن ٿا ۽ تڪليف ڏيڻ وارن کان گهرائن ٿا. نفعي ڏيڻ واري جي طلب ڪن ٿا، نقصان ڏيڻ واري کان بچن ٿا. چرڻ وارين جاين جون واٽون ڄاڻن ٿا. هي ڪافر انهن کان به بدتر آهن، جو نه اطاعت ڪن ٿا نه ان جي احسان کي سڃاڻن ٿا، نه شيطان جهڙي دشمن جي نقصان پهچائڻ کي سمجهن ٿا، نه ثواب جهڙي وڏي نفعي واري شيءِ جا طالب آهن ۽ نه عذاب جهڙي سخت نقصان واري هلاڪ ڪندڙ شيءِ کان بچن ٿا.

وٚ٨٣ ته ان جي صفت ۽ قدرت ڪهڙي نه عجيب آهي.

وٚ٨٤ صبح صادق جي طلوع کان پوءِ سج ابرڻ تائين، جو اُن وقت ساري زمين ۾ پاڇوئي پاڇو هوندو آهي، نه اس آهي نه اونداهي.

وٚ٨٥ جو سج جي ابرڻ سان به زائل نه ٿئي ها.

وٚ٨٦ جو ابرڻ کان پوءِ سج جيترو مٿي ٿيندو ويو، پاڇو سميٽيو ويو.

وٚ٨٧ ته ان ۾ روزي تلاش ڪريو ۽ ڪمن ۾ مشغول ٿيو. حضرت لقمان پنهنجن پٽن کي فرمايو جيئن سمهو ٿا، وري اٿو ٿا، ايئن ئي مرندؤ ۽ موت کان پوءِ وري اٿندؤ. وٚ٨٨ هتي رحمت مان مراد برسات آهي. وٚ٨٩ جنهن جي زمين خشڪي کان بي جان ٿي وئي. وٚ٩٠ ته ڪڏهن ڪهڙي شهر ۾ برسات ٿئي، ته ڪڏهن ڪهڙي ۾. ڪڏهن ڪٿي ۽ ڪڏهن ڪٿي ۽ ڪڏهن ڪٿي مختلف طريقي حڪمت جي اقتضا جي مطابق. هڪ حديث ۾ آهي ته آسمان کان ڏينهن رات جي سڀني گهڙين ۾ برسات ٿيندي رهي ٿي. الله تعالىٰ ان کي جنهن حصي جي طرف چاهي ٿو، ڦيرائي ٿو ۽ جنهن زمين کي چاهي ٿو، سيراب ڪري ٿو. وٚ٩١ ۽ الله تعالىٰ جي قدرت ۽ نعمت ۾ غور ڪن.

كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيْرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا

ڏيکاريندڙ موڪليون ها. ٩٢ پوءِ ڪافرن جو چيو نه ڪر ۽ انهن سان جهاد ڪر وڏو جهاد هن قرآن سان

كَبِيْرًا ﴿٥٢﴾ وَهُوَ الَّذِيْ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَّهٰذَا

۽ اهو ئي آهي جنهن مليل ٻه سمنڊ جاري ڪيا هي مٺو آهي نهايت مٺو ۽ هي کارو آ هي نهايت ڪوڙو

مِلْحٌ اُجَاجٌ ۚ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَّحِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِيْ

۽ انهن جي وچ ۾ پردو رکيائين ۽ آڙ رڪاوٽ ڪندڙ ٩٣ ۽ اهو ئي آهي جنهن پاڻي منجهان ٩٤

خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيْرًا ﴿٥٤﴾ وَ

انسان کي پيدا ڪيو پوءِ ان جا رشتا ۽ سهراڻ مقرر ڪيائين ٩٥ ۽ تنهنجو رب قدرت وارو آهي ٩٦ ۽ الله کان سواءِ

يَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ

اهڙن جي پوڃا ڪن ٿا ٩٧ جيڪي انهن جو نفعو نقصان ڪجهه به نه ڪري سگهن ۽ ڪافر پنهنجي رب جي مقابلي ۾

عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيْرًا ﴿٥٥﴾ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَآ اَسْئَلُكُمْ

شيطان کي مدد ڏيندڙ ٩٨ ۽ اسان توکي نه موڪليو مگر ٩٩ خوشي ۽ ١٠٠ خوف ٻڌائيندڙ ڪري. تون فرماءِ مان ١٠١ توهان کان

عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى

ڪا به مزدوري نه ٿو گهران مگر جيڪو چاهي پنهنجي رب جي طرف رستو اختيار ڪري ١٠٢ ۽ ڀروسو ڪر ان زنده تي

الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ۗ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ

جيڪو ڪڏهن به نه مرندو ١٠٣ ۽ ان کي ساراهيندي سندس پاڪائي بيان ڪر ١٠٤ ۽ اهو ئي ڪافي آهي پنهنجي ٻانهن

خَبِيْرًا ﴿٥٨﴾ ۚ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ

جي گناهن تي خبردار ١٠٥ جنهن آسمان ۽ زمين ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي ڇهن ڏينهن ۾ پيدا فرمايائين

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْئَلْ بِهٖ خَبِيْرًا ﴿٥٩﴾ وَاِذَا قِيْلَ

١٠٦ پوءِ عرش تي استوا فرمايائين جيئن ان جي شان جي لائق ١٠٧ اهو وڏو مهربان آهي پوءِ تون ڪنهن خبرواري کان ان جي تعريف پڇ

لَهُمُ اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ ۗ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا وَ

١٠٨ ۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي ١٠٩ رحمان کي سجدو ڪريو چون ٿا رحمان ڇا آهي ڇا اسان ان کي سجدو ڪريون جنهن جي لاءِ تون چوين ١١٠ ۽ ان

زَادَهُمْ نُفُوْرًا ﴿٦٠﴾ ۩ تَبٰرَكَ الَّذِيْ جَعَلَ فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا وَّجَعَلَ

حڪم انهن کي وڌيڪ گمراهه ڪيو ١١١ وڏي برڪت وارو آهي اهو جنهن آسمان ۾ برج بنايا ١١٢ ۽

ف٩٢ ۽ توهان تان ڏيکارڻ جو بار گهٽ ڪري ڇڏيون ها پر اسان سڀني ڳوٺن جي ڏيکارڻ جو بار توهان تي ئي رکيو ته جيئن توهان سموري جهان جا رسول ٿي ڪري سمورن رسولن جي فضيلتن جا جامع ٿيو ۽ نبوت توهان تي ختم ٿئي، جو توهان کان پوءِ وري ٻيو ڪو به نبي نه ٿئي.

ف٩٣ جو نه مٺو ڪوڙو ٿئي، نه ڪوڙو مٺو نه ڪو ڪنهن جي ذائقي کي تبديل ڪري سگهي. جيئن ته دجله شور درياءَ ۾ ميلن تائين هليو وڃي ٿو ۽ ان جي ذائقي ۾ ڪو به تغير نه ٿو اچي. عجب شان الاهي آهي.

ف٩٤ يعني نطفي مان.

ف٩٥ ته جيئن نسل هلي.

ف٩٦ جو اُن هڪ نطفي مان ٻن قسمن جا انسان پيدا ڪيا، مذڪر ۽ مؤنث. پوءِ به ڪافرن جو هي حال آهي جو ان تي ايمان نه ٿا آڻن.

ف٩٧ يعني بُتن کي.

ف٩٨ جو ته بُت پرستي شيطان کي مدد ڏيڻ آهي.

ف٩٩ ايمان ۽ اطاعت تي جنت جي.

ف١٠٠ ڪفر ۽ نافرماني تي جهنم جي عذاب جو.

ف١٠١ تبليغ ۽ ارشاد.

ف١٠٢ ۽ ان جو قرب ۽ ان جي رضا حاصل ڪري. مُراد هي آهي ته ايماندارن جو ايمان آڻڻ ۽ انهن جو طاعتِ الاهي ۾ مشغول ٿيڻ ئي منهنجو اجر آهي ڇو ته الله تبارڪ وتعالىٰ مون کي اُن تي جزا عطا فرمائيندو ۽ انهي ڪري امت جي صالح ٻانهن جي ايمان ۽ انهن جي نيڪين جا ثواب انهن کي به ملن ٿا ۽ انهن جي نبين سڳورن کي جن

مع ٨ جي هدايت سان اهي ان مرتبي تي پهتا.

ف١٠٣ انهي تي ڀروسو ڪرڻ جڳائي، جو ته مرڻ واري تي ڀروسو ڪرڻ عاقل جو شان نه آهي.

ف١٠٤ ان جي تسبيح ۽ حمد ڪريو، ان جي طاعت ۽ ان جو شڪر بجا آڻيو.

ف١٠٥ نه ان کان ڪنهن جو گناهه لڪي، نه ان جي پڪڙ کان پاڻ کي بچائي سگهي.

ف١٠٦ يعني ايتري مقدار ۾، جو ته رات، ڏينهن ۽ سج ته هُئا ئي نه ۽ ايتري مقدار ۾ پيدا ڪرڻ پنهنجي مخلوق کي آهستگي ۽ اطمينان جي تعليم جي لاءِ آهي، ورنه

ع ١٦ ٥ ٣ اُهو هڪ لمحي ۾ سڀ ڪجهه پيدا ڪرڻ تي قادر آهي.

ف١٠٧ سلف جو هي مذهب آهي ته استوا ۽ ان جا مثال، جيڪي وارد ٿيا، اسان ان تي ايمان رکون ٿا ۽ ان جي ڪيفيت جي پٺيان نه ٿا پئون، ان کي الله تعالىٰ ڄاڻي. ڪي مفسر استوىٰ کي بلندي ۽ برتري جي معنيٰ ۾ وٺن ٿا ۽ ڪي غلبي جي معنىٰ ۾. پر قول پهريون ئي تسليم ٿيل ۽ اقوىٰ آهي. ف١٠٨ هن ۾ انسان کي خطاب آهي ته حضرت رحمان جون صفتون عارف مرد کان دريافت ڪري. ف١٠٩ يعني جڏهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن مُشرڪن کي فرمائن ته. ف١١٠ هن مان انهن جو مقصد هي آهي ته رحمٰن کي نه ٿا ڄاڻن ۽ اهو باطل آهي، جيڪو انهن دُشمني کان چيو ڇو ته لغتِ عرب جو ڄاڻڻ وارو کهڙو جاڻي ٿو ته رحمان جي معنىٰ نهايت رحم وارو آهي ۽ اها الله تعالىٰ جي ئي صفت آهي. ف١١١ يعني سجدي جو حڪم انهن جي لاءِ اجا وڌيڪ ايمان کان پري جو سبب ٿيو. ف١١٢ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته برجن مان ستن ستارن سيارن جون منزلون مُراد آهن، جن جو تعداد ٻارهن آهي. (١) حمل، (٢) ثور، (٣) جوزا، (٤) سرطان، (٥) اسد، (٦) سنبله، (٧) ميزان، (٨) عقرب، (٩) قوس، (١٠) جدي، (١١) دلو ۽ (١٢) حوت.

فِيۡهَا سِرٰجًا وَّقَمَرًا مُّنِيۡرًا (٦١) وَهُوَ الَّذِيۡ جَعَلَ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ خِلۡفَةً
انهن ۾ ڏيئو رکيائين ف١١٣ ۽ چمڪندڙ چنڊ. ۽ اهوئي آهي جنهن رات ۽ ڏينهن جي متاستا رکي ف١١٤
لِّمَنۡ اَرَادَ اَنۡ يَّذَّكَّرَ اَوۡ اَرَادَ شُكُوۡرًا (٦٢) وَعِبَادُ الرَّحۡمٰنِ الَّذِيۡنَ
ان جي واسطي جيڪو ڌيان ڪرڻ چاهي يا شڪر جو ارادو ڪري. ۽ رحمان جا اهي ٻانها جيڪي
يَمۡشُوۡنَ عَلَى الۡاَرۡضِ هَوۡنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الۡجٰهِلُوۡنَ قَالُوۡا
زمين تي آهستي هلندا آهن ف١١٥ ۽ جڏهن جاهل انهن سان ڳالهائيندا آهن ف١١٦ ته چوندا آهن بس سلام
سَلٰمًا (٦٣) وَالَّذِيۡنَ يَبِيۡتُوۡنَ لِرَبِّهِمۡ سُجَّدًا وَّقِيَامًا (٦٤) وَالَّذِيۡنَ
ف١١٧. ۽ جيڪي رات گذاريندا آهن پنهنجي رب جي واسطي سجدي ۽ قيام ۾ ف١١٨. ۽ اُهي جيڪي عرض ڪندا
يَقُوۡلُوۡنَ رَبَّنَا اصۡرِفۡ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ
آهن اي اسان جا رب اسان کان جهنم جو عذاب ڦيري ڇڏ. بيشڪ ان جو عذاب ڳچي جو ڳٽ آهي
غَرَامًا (٦٥) اِنَّهَا سَآءَتۡ مُسۡتَقَرًّا وَّمُقَامًا (٦٦) وَالَّذِيۡنَ اِذَآ اَنۡفَقُوۡا
ف١١٩. بيشڪ اها نهايت ئي بُري جاءِ آهي رهڻ جي. ۽ اهي جڏهن خرچ ڪندا آهن
لَمۡ يُسۡرِفُوۡا وَلَمۡ يَقۡتُرُوۡا وَكَانَ بَيۡنَ ذٰلِكَ قَوَامًا (٦٧) وَالَّذِيۡنَ لَا
نه ته حد ٽپن ۽ نه تنگي ڪن ف١٢٠ ۽ انهن ٻنهي جي وچ ۾ اعتدال تي رهن ف١٢١ ۽ اهي جيڪي الله سان
يَدۡعُوۡنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقۡتُلُوۡنَ النَّفۡسَ الَّتِيۡ حَرَّمَ اللّٰهُ
گڏ ڪنهن ٻئي معبود کي نٿا پوڄيندا آهن ف١٢٢ ۽ ناحق قتل نه ڪندا آهن ان ساهه کي جنهن جي الله حُرمت رکي آهي
اِلَّا بِالۡحَقِّ وَلَا يَزۡنُوۡنَ ۚ وَمَنۡ يَّفۡعَلۡ ذٰلِكَ يَلۡقَ اَثَامًا (٦٨) يُّضٰعَفۡ
ف١٢٣ ۽ بدڪاري نه ڪندا آهن ف١٢٤ ۽ جيڪو اهي ڪم ڪري اهو سزا لهندو. وڌايو ويندو وٽس تي
لَهُ الۡعَذَابُ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ وَيَخۡلُدۡ فِيۡهٖ مُهَانًا (٦٩) اِلَّا مَنۡ تَابَ وَاٰمَنَ
عذاب قيامت جي ڏينهن ف١٢٥ ۽ هميشه ان ۾ ذلت سان رهندو. مگر جيڪو توبه ڪري ف١٢٦
وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمۡ حَسَنٰتٍ ؕ
۽ ايمان آڻي ف١٢٧ ۽ چڱا ڪم ڪري ف١٢٨ پوءِ اهڙن جي برائين کي الله چڱاين سان بدلي ڇڏيندو ف١٢٩
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوۡرًا رَّحِيۡمًا (٧٠) وَمَنۡ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهٗ يَتُوۡبُ
۽ الله بخشڻهار مهربان آهي. ۽ جيڪو توبه ڪري ۽ چڱا ڪم ڪري پوءِ بيشڪ اهو الله جي طرف موٽيو

ف١١٣ ڏيئي مان هتي سج مُراد آهي. ف١١٤ جو انهن ۾ هڪ کان پوءِ ٻيو اچي ٿو ۽ ان جو قائم مقام ٿئي ٿو جنهن جو عمل رات يا ڏينهن مان ڪنهن هڪ ۾ قضا ٿي وڃي ته ٻئي ۾ ادا ڪري. ايئن ئي حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو ۽ رات ۽ ڏينهن جو هڪ ٻئي کان پوءِ اچڻ ۽ قائم مقام هجڻ الله تعالیٰ جي قدرت ۽ حڪمت جو دليل آهي. ف١١٥ اطمينان ۽ وقار هوندي نوڙتي شان سان، نه تڪبر واري طريقي تي چيلون ڪڙڪائيندي، پير کي زور سان هڻندي جو هي متڪبرن جو طريقو آهي ۽ شريعت ان کي منع فرمايو. ف١١٦ ۽ ڪو ناپسنديده ڪلمو يا بيهوده يا ادب ۽ تهذيب جي خلاف ڳالهه چون ٿا. ف١١٧ هي متارڪت جو سلام آهي يعني جاهلن سان جهيڙي ڪرڻ کان پاسو ڪن ٿا يا هي معنيٰ آهي ته اهڙي ڳالهه چون ٿا جيڪا درست هجي ۽ ان ۾ تڪليف ۽ گناهه کان سالم رهن. حسن بصري فرمايو هي ته انهن ٻانهن جي ڏينهن جو حال آهي ۽ انهن جي رات جو بيان اڳتي اچي ٿو. مُراد هي آهي ته انهن جي مجلسي زندگي ۽ خلق سان معاملو اهڙو پاڪ آهي ۽ انهن جي خلوت جي زندگي ۽ حق سان رابطو هي آهي جيڪو اڳتي بيان فرمايو وڃي ٿو. ف١١٨ يعني نماز ۽ عبادت ۾ شب بيداري ڪن ٿا ۽ رات پنهنجي رب جي عبادت ۾ گذارن ٿا ۽ الله تبارڪ وتعالیٰ پنهنجي ڪرم سان ٿوري عبادت وارن کي به شب بيداري جو ثواب عطا فرمائي ٿو. حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته جنهن شخص عشاء کان پوءِ ٻه رڪعتون يا زياده نفل پڙهيا اهو شب بيداري ڪرڻ وارن ۾ شامل آهي. مسلم شريف ۾ حضرت عثمان غني رضي الله تعالیٰ عنه کان روايت ٿيل آهي ته جنهن شخص عشاء جي نماز جماعت سان ادا ڪئي ان اڌ رات جي قيام جو ثواب لڌو ۽ جنهن شخص فجر جي نماز به جماعت سان ادا ڪئي اهو ساري رات جي عبادت ڪرڻ واري جي مثل آهي. ف١١٩ يعني لازم، جدا نه ٿيڻ وارو. هن آيت ۾ انهن ٻانهن جي شب بيداري ۽ عبادت جي ذڪر فرمائڻ کان پوءِ سندن هن دعا جو بيان ڪيائين. هن مان هي اظهار مقصود آهي ته اهي گهڻي عبادت جي باوجود الله تعالیٰ جو خوف رکن ٿا ۽ ان جي حضور ۾ عاجزي ڪن ٿا. ف١٢٠ اسراف معصيت ۾ خرچ ڪرڻ کي چون ٿا. هڪ بزرگ چيو ته اسراف ۾ چڱائي نه آهي. ٻئي بزرگ چيو ته نيڪي ۾ اسراف ئي نه آهي ۽ تنگي ڪرڻ هي آهي ته الله تعالیٰ جي مقرر ڪيل حقن جي ادا ڪرڻ ۾ گهٽتائي ڪري، اهوئي حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلي الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو، جنهن شخص ڪنهن حق کي منع ڪيو، تنهن اقتار ڪيو يعني تنگي ڪئي ۽ جنهن شخص ناحق خرچ ڪيو، تنهن اسراف ڪيو. هتي انهن ٻانهن جي خرچ ڪرڻ جو حال ذڪر فرمايو وڃي ٿو ته اهي اسراف ۽ اقتار جي ٻنهي خراب طريقن کان بچن ٿا. ف١٢١ عبدالملڪ بن مروان، حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله تعالیٰ عنه سان پنهنجي نياڻي جي نڪاح ڪرائڻ وقت خرچ جو تفصيل معلوم ڪيو. حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله تعالیٰ عنه فرمايو ته نيڪي ٻن برائين جي وچالي آهي. هن مان مُراد هي هئي ته خرچ ۾ وچٿرو هجڻ نيڪي آهي ۽ اهو اسراف ۽ اقتار جي وچ ۾ آهي، جيڪي ٻئي برائيون آهن. ان مان عبدالملڪ ڄاتو ته اهو هن آيت جي مضمون جي طرف اشارو ڪري ٿو. مفسرن جو قول آهي ته هن آيت ۾ جن سڳورن جو ذڪر آهي، سي حضور پرنور محبوب سيد عالم صلي الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جا صحابه ڪرام آهن، جيڪي نه لذت ۽ عيش وعشرت جي لاءِ کائيندا هئا، نه خوبصورتي ۽ زينت جي لاءِ پهريندا هئا، بُک روڪڻ، اگهاڙپ ڍڪڻ، سردي ۽ گرمي جي تڪليف کان بچڻ ايترو انهن جو مقصد هو. ف١٢٢ شرڪ کان آزاد ۽ بيزار آهن. ف١٢٣ ۽ ان جو خون مباح نه ڪيائين، جيئن ته مؤمن ۽ واعدي وارن کي. ف١٢٤ صالحن کان انهن ڪبيرن گناهن جي نفي فرمائڻ ۾ ڪافرن تي اپارڻ آهي، جيڪي انهن برائين ۾ گرفتار هئا. ف١٢٥ يعني اهو شرڪ جي عذاب ۾ به گرفتار ٿيندو ۽ انهن گناهن جو عذاب ان عذاب تي اجهاءِ زياده ڪيو ويندو. ف١٢٦ شرڪ ۽ ڪبيرن گناهن کان. ف١٢٧ حضور محبوب سيد الڪونين صلي الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن تي. ف١٢٨ يعني توبه کان پوءِ نيڪي اختيار ڪري. ف١٢٩ يعني برائي ڪرڻ کان پوءِ نيڪي جي توفيق ڏيئي ڪري يا هي معنيٰ ته برائين کي توبه سان مٽائيندو ۽ انهن جي جڳهه ايمان ۽ طاعت وغيره نيڪيون ثابت فرمائيندو (مدارڪ). مسلم جي حديث ۾ آهي ته قيامت جي ڏينهن هڪ شخص حاضر ڪيو ويندو. ملائڪ الله تعالیٰ جي حڪم سان سندس صغيرا گناهه هڪ هڪ ڪري ڪيس ياد ڏياريندا، اهو اقرار ڪندو ويندو ۽ پنهنجن وڏن گناهن جي پيش ٿيڻ کان ڊڄندو هوندو. ان کان پوءِ چيو ويندو ته هر هڪ برائي جي عيوض توکي نيڪي ڏني وئي. اهو بيان فرمائيندي محبوب سيد عالم صلي الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي الله تعالیٰ جي بنده نوازي ۽ ان جي ڪرم جي شان تي خوشي ٿي ۽ چهره اقدس تي خوشي کان تبسم جا نشان ظاهر ٿيا.

إِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ۙ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ

جيئن موٽڻ گهربو هو. ۽ جيڪي ڪوڙي شاهدي نه ٿا ڏين ف١٣٠ ۽ جڏهن بيهودگي وٽان لنگهندا آهن ته پنهنجي عزت

مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا

سنڀالي لنگهي ويندا آهن. ف١٣١ ۽ اهي جو جڏهن انهن کي سندن رب جون آيتون ياد ڏياريون وڃن ته انهن تي ف١٣٢ ٻوڙا

صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا

انڌا ٿي ڪري نٿا ڪرندا آهن ف١٣٣ ۽ اهي جيڪي عرض ڪندا آهن ته اي اسان جا رب اسان کي ڏي اسان جي زالن

وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ

۽ اسان جي اولاد مان اکين جي ٺڌائي ف١٣٤ ۽ اسان کي پرهيزگارن جو اڳواڻ بڻاءِ ف١٣٥ انهن کي جنت جو سڀ کان

يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾

اُچو بالاخانو انعام ملندو سندن صبر جي بدلي ۽ اتي سندن استقبال ٿيندو وڌيڪار ۽ سلام سان ف١٣٦

خَالِدِينَ فِيهَا ۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ

سدائين ان ۾ رهندا ڪهڙي نه سٺي رهڻ ۽ ٽڪڻ جي جاءِ آهي. تون فرماءِ ف١٣٧ توهان جي ڪا اهميت ڪانه

بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ۖ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

آهي منهنجي رب وٽ جيڪڏهن توهان ان جي پوڄا ڏڪيو پوءِ توهان ڪوڙو چيو ف١٣٨ پوءِ اجهو ٿيندو اهو عذاب جيڪو چمبڙي رهندو. ف١٣٩

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ ٢٦ مَكِّيَّةٌ ٤٧ — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ — آيَاتُهَا ٢٢٧ رُكُوعَاتُهَا ١١

سورة شعراء مڪي آهي هن ۾ سؤ: الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١ ٻه سؤ ستاويهه آيتون ۽ يارهن رڪوع آهن

طسم ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا

هي آيتون آهن روشن ڪتاب جون. ف٢ متان تون پاڻ کي قربان ڪري ويهين انهن جي

يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ

ايمان نه آڻڻ جي ڏک ۾ ف٣ جيڪڏهن اسان چاهيون ته آسمان کان انهن تي ڪا نشاني لاهيون جو انهن جا اُچا اُچا ڳاٽ

أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ

سندس درگاه ۾ جهڪي وڃن. ف٤ ۽ نه ٿي اچي رحمٰن جي طرف کان انهن وٽ ڪا به نصيحت

إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ

مگر ان کان منهن ڦيرائن ٿا. ف٥ پوءِ بيشڪ انهن ڪوڙو چيو اجهو انهن تي اچن ٿيون سندن

ف١٣٠ ۽ ڪوڙن جي مجلس کان الڳ رهن ٿا ۽ انهن سان ميل جول نه ٿا رکن.

ف١٣١ ۽ پنهنجو پاڻ کي لغو ۽ باطل سان ملوث نه ٿا ٿيڻ ڏين. اهڙين مجلسن کان مُنهن موڙين ٿا.

ف١٣٢ غفلت جي طريقي سان.

ف١٣٣ جو نه سوچن ، نه سمجهن ، بلڪ هوش سان ٻڌن ٿا ۽ بصيرت جي اکين سان ڏسن ٿا ۽ ان نصيحت مان نصيحت قبول ڪن ٿا، فائدو حاصل ڪن ٿا ۽ انهن آيتن تي فرمانبردارانه ڪرن ٿا.

ف١٣٤ يعني فرحت ۽ سُرور. مُراد هي آهي ته اسان کي گهرواريون ۽ اولاد نيڪ صالح پرهيزگار عطا فرماءِ، جو انهن جا سهڻا عمل ۽ انهن جي اطاعتِ خدا ۽ اطاعتِ رسول ڏسي ڪري اسان جون اکيون ٺريون ۽ دليون خوش ٿين.

ف١٣٥ يعني اسان کي اهڙو پرهيزگار ۽ اهڙو عابد ۽ خدا پرست فرماءِ جو اسان پرهيزگارن جي اڳواڻي جي قابل ٿيون ۽ دِيني ڪمن ۾ اسان جي پيروي ڪن. مسئلو:- ڪن مفسرن فرمايو ته هن ۾ دليل آهي ته ماڻهو کي ديني اڳواڻي ۽ سرداري جي رغبت ۽ طلب ڪرڻ گهرجي. هنن آيتن ۾ الله تعالىٰ پنهنجن صالح ٻانهن جون وصفون ذڪر فرمايون آهن کان پوءِ سندن جزا ذڪر فرمائي وئي آهي.

ع ١٧ — ٤ — ٦٠

ف١٣٦ ملائڪ تحيت ۽ تسليم سان انهن جي عزت ڪندا يا الله عزوجل انهن جي طرف سلام موڪليندو.

ف١٣٧ اي محبوب سيد الانبياءَ صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن مڪي وارن کي ته.

ف١٣٨ منهنجي رسول ۽ منهنجي ڪتاب کي.

ف١٣٩ يعني عذاب دائمي ۽ هلاڪت لازمي.

المنزل ٥

ف١ سورة شعراء مڪي آهي پر ان چئن آيتن کان سواءِ، جيڪي وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ کان شروع ٿين ٿيون. هن سورت ۾ يارهن رڪوع، ٻه سؤ ستاويهه آيتون، هڪ هزار ٻه سؤ اٺياسي ڪلما ۽ پنج هزار پنج سؤ چاليهه حرف آهن.

ف٢ يعني قرآن پاڪ جون، جنهن جو اعجاز ظاهر آهي ۽ جيڪو حق کي باطل کان ممتاز ڪرڻ وارو آهي هن کان پوءِ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن کي رحمت ۽ ڪرم جي ڪري خطاب ٿئي ٿو

ف٣ جڏهن مڪي وارن ايمان نه آندو ۽ انهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي تڪذيب ڪئي ته محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن تي انهن جي محرومي تمام ڳري ٿي. ان تي الله تعالىٰ هيءَ آيت نازل فرمائي ته توهان ايترو غم نه ڪريو.

ف٤ ۽ ڪو معصيت ۽ نافرماني سان ڪنڌ نه ڪڍي سگهي. ف٥ يعني هر گهڙي انهن جو ڪفر وڌندو وڃي ٿو ته جيڪا نصيحت ۽ ذڪر ۽ جيڪو وحي نازل ٿئي ٿو، اهي ان جو انڪار ڪندا هلندا وڃن ٿا.

مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا

مسخري جون خبرون . ف٦ ڇا انهن زمين ڏي نه ڏٺو ته اسان ان ۾ ڪيترا

مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٨﴾

عزت وارا جوڙا پيدا ڪيا ف٧. بيشڪ ضرور ان ۾ نشاني آهي ف٨ ۽ انهن جا گهڻا ايمان آڻڻ وارا

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿٩﴾ وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰٓى اَنِ

نه آهن . ۽ بيشڪ تنهنجو رب ضرور اهوئي عزت وارو مهربان آهي ف٩ ۽ ياد ڪر جڏهن تنهنجي رب

ائْتِ الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ؕ اَلَا يَتَّقُوْنَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ

موسىٰ کي سڏ فرمايو ته ظالمن ماڻهن وٽ وڃ . يعني فرعون جي قوم وٽ ف١٠ ڇا اهي نه ڊڄندا . ف١١

اِنِّيْٓ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيْقُ صَدْرِيْ وَلَا يَنْطَلِقُ

عرض ڪيائين اي منهنجا رب مان ڊڄان ٿو ته اهي مون کي ڪوڙو سمجهن . ۽ منهنجو سينو تنگ ٿو ٿئي ف١٢ ۽ منهنجي زبان

لِسَانِيْ فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُوْنَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْۢبٌ فَاَخَافُ اَنْ

چڱيءَ ريت نٿي هلي ف١٣ پوءِ هارون کي به رسول ڪر ف١٤ ۽ انهن جو مون تي هڪ الزام آهي ف١٥ پوءِ مان ڊڄان ٿو متان

يَّقْتُلُوْنِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا ۚ فَاذْهَبَا بِاٰيٰتِنَآ اِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُوْنَ ﴿١٥﴾

مون کي ف١٦ قتل ڪن . فرمايائين ائين نه آهي ف١٧ توهان ٻئي منهنجون آيتون کڻي وڃو اسان توهان سان گڏ ٻڌون ٿا . ف١٨

فَاْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦﴾ اَنْ اَرْسِلْ

پوءِ فرعون وٽ وڃو پوءِ ان کي چئو ته اسان ٻئي ان جا رسول آهيون جيڪو سڄي جهان جو رب آهي . هي ته اسان گڏ

مَعَنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴿١٧﴾ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِيْنَا وَلِيْدًا وَّلَبِثْتَ

بني اسرائيل کي ڇڏي ڏي ف١٩ چيائين ڇا اسان توکي پاڻ وٽ ننڍپڻ ۾ پاليو نه هو ۽ تون اسان وٽ پنهنجي عمر جا

فِيْنَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِيْنَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِيْ فَعَلْتَ وَ

ڪيئي سال گذاريا ف٢٠. ۽ تو ڪيو پنهنجو اهو ڪم جيڪو تو ڪيو ف٢١ ۽ تون

اَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَآ اِذًا وَّاَنَا مِنَ الضَّآلِّيْنَ ﴿٢٠﴾

ناشڪر گذارن مان آهين ف٢٢ . موسىٰ فرمايو مان اهو ڪم ڪيو جڏهن جو مون کي وات جي خبر نه هئي . ف٢٣

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِيْ رَبِّيْ حُكْمًا وَّجَعَلَنِيْ مِنَ

پوءِ مان توهان وٽان نڪري ويس جڏهن جو توهان کان ڊپ ٿيو ف٢٤ پوءِ منهنجي رب مون کي حڪم عطا فرمايو ف٢٥ ۽ مون کي

ع ٩ ١ ٥

ف٦ اها سزا آهي ته بدر جي ڏينهن يا قيامت جي ڏينهن جڏهن انهن کي عذاب پهچندو ، تڏهن انهن کي خبر پوندي ته قرآن ۽ رسول جي تڪذيب جو انجام اهو هيو .
ف٧ يعني قسمو قسم جا بهترين نفعي وارا وڻ پيدا ڪيا سي ۽ شعبي چيو ته ماڻهو زمين جي پيداوار آهن ، جيڪو جنتي آهي ، اهو عزت وارو ۽ ڪريم ۽ جيڪو جهنمي آهي ، اهو بد بخت بخيل آهي . ف٨ الله تعاليٰ جي ڪمالِ قدرت تي . ف٩ ڪافرن کان بدلو وٺي ٿو ۽ مومنن تي رحم فرمائي ٿو . ف١٠ جن ڪفر ۽ گناهه سان پنهنجين جانين تي ظلم ڪيو ۽ بني اسرائيلن کي غلام ڪري ۽ انهن کي نمونين نمونين جون تڪليفون پهچائي انهن تي ظلم ڪيو . ان قوم جو نالو قبط آهي . حضرت موسىٰ عليه السلام کي انهن جي طرف رسول ڪري موڪليو ويو ، جو انهن کي سندن بد ڪرداري کان سختي سان روڪي . ف١١ الله تعاليٰ کان ۽ پنهنجين جانين کي الله تعاليٰ تي ايمان آڻي ۽ ان جي فرمانبرداري ڪري ان جي عذاب کان نه بچائيندا . ان تي حضرت موسىٰ عليه السلام بارگاهِ الاهي ۾ . ف١٢ انهن جي ڪوڙو ڪرڻ سان . ف١٣ يعني گفتگو ڪرڻ ۾ ڪنهن قدر تڪليف ٿئي ٿي ان هڪ جي ڪري جيڪا زبان مبارڪ ۾ ننڍپڻ جي ڏينهن ۾ وات ۾ باهه جي ٽانڊي رکڻ سان ٿي وئي آهي . ف١٤ ته جيئن اهو رسالت جي تبليغ ۾ منهنجي مدد ڪري . جنهن وقت حضرت موسىٰ عليه السلام کي شام ۾ نبوت عطا ڪئي وئي ، تنهن وقت حضرت هارون عليه السلام مصر ۾ هو . ف١٥ ته مان قبطي کي ماريو هو . ف١٦ ان جي بدلي ۾ . ف١٧ توکي قتل نه ڪري سگهن ۽ الله تعاليٰ حضرت موسىٰ عليه السلام جي درخواست قبول فرمائي ، حضرت هارون عليه السلام کي به نبي فرمائي ٻنهي کي حڪم فرمايائين . ف١٨ جيڪي توهان چئو ۽ جيڪي توهان کي ڏنو وڃي . ف١٩ ته جيئن اسان انهن کي سرزمين شام ۾ وٺي وڃون . فرعون چئن سون سالن تائين بني اسرائيلن کي غلام بڻائي رکيو هو ۽ ان وقت بني اسرائيلن جو تعداد ڇهه لک ٽيهه هزار هو . الله تعاليٰ جو اهو حڪم ملڻ کان پوءِ حضرت موسىٰ عليه السلام مصر جي طرف روانو ٿيو . ڪيس اوني ڪپڙي جو جُبو پهريل هو ، هٿ مبارڪ ۾ لٺ هئي ، لٺ جي ڇيڙي ۾ ٿيلهي ٽنگيل هئي جنهن ۾ سفر جو طعام هو . ان شان سان پاڻ مصر ۾ پهچي پنهنجي گهر ۾ داخل ٿيو . حضرت هارون عليه السلام اتي ئي موجود هو . پاڻ ان کي خبر ڏنائين ته الله تعاليٰ مون کي رسول فرمائي فرعون ڏانهن موڪليو آهي ۽ توکي به رسول فرمايو اٿس ته فرعون کي خدا جي طرف دعوت ڏيون . اهو ٻڌي سندس والده ماجده گهٻرائجي وئي ۽ حضرت موسىٰ عليه السلام کي چوڻ لڳي ته فرعون توکي قتل ڪرڻ خاطر تنهنجي تلاش ۾ آهي . جڏهن تون ان وٽ ويندين ته توکي قتل ڪندو . پر حضرت موسىٰ عليه السلام ان جي ان فرمائڻ سان نه رڪيو ۽ حضرت هارون عليه السلام کي ساڻ ڪري رات جي وقت فرعون جي دروازي تي پهتو . دروازو کڙڪايائين . پڇيائين تون ڪير آهين . نبي سڳوري فرمايو ته آئون موسىٰ آهيان رب العالمين جو رسول . فرعون کي خبر ڏني وئي ۽ صبح جي وقت ڪيس گهرايو ويو ، پاڻ اتي پهچي الله تعاليٰ جي رسالت ادا ڪيائين ۽ فرعون وٽ ، جنهن حڪم پهچائڻ تي پاڻ مقرر ڪيو ويو هو ، سو پهچايائين . فرعون ڪيس سڃاتو . ف٢٠ مفسرن چيو ٽيهه سال . ان زماني ۾ حضرت موسىٰ عليه السلام فرعون جو لباس پهريندو هو ۽ ان جي سوارين تي سوار ٿيندو هو ۽ ان جو فرزند مشهور هو . ف٢١ قبطي کي قتل ڪيئن . ف٢٢ جو تون اسان جي نعمت جي شڪرگذاري نه ڪئي ۽ اسان جي هڪ ماڻهو کي قتل ڪري ڇڏيئي . ف٢٣ مان نه ڄاڻندو هيس ته مُڪ هڻڻ سان اهو شخص مري ويندو . منهنجو مارڻ ادب سيکارڻ جي لاءِ هو ، نه قتل جي لاءِ . ف٢٤ ته تون مون کي قتل ڪندين ۽ مان مدين شهر ڏانهن هليو ويس . ف٢٥ مدين کان واپسي جي وقت ، حڪم مان هتي يا نبوت مُراد آهي يا علم .

الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَّ بَنِيْٓ
پيغمبرن مان ڪيائين. ۽ هيءُ ڪا مهرباني آهي جنهن جو تون مون تي احسان ٿو ڄاڻائين جو تو غلام بنائي رکيو آهي
اِسْرَآءِيْلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ
بني اسرائيل کي ف٢٦. فرعون چيو ۽ سموري جهان جو رب ڇا آهي ف٢٧ موسىٰ فرمايو رب آسمانن ۽ زمين جو
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهٗٓ اَلَا
۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي جيڪڏهن توهان کي يقين هجي. ف٢٨ پنهنجي آس پاس وارن کي چيائين ڇا توهان
تَسْتَمِعُوْنَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنَّ
غور سان ٻڌو نٿا ف٢٩ موسىٰ فرمايو توهان جو رب ۽ توهان جي اڳين ابن ڏاڏن جو رب ف٣٠ چيائين توهان
رَسُوْلَكُمُ الَّذِيْٓ اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ
جو هي رسول جيڪو توهان جي طرف موڪليو ويو آهي ضرور عقل نه ٿو رکي ف٣١ موسىٰ فرمايو رب اوڀر ۽ اولهه جو
وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ
۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي ف٣٢ جيڪڏهن توهان کي سمجهه هجي ف٣٣ چيائين جيڪڏهن تو مون کان سواءِ ٻئي
اِلٰهًا غَيْرِيْ لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِيْنَ ﴿٢٩﴾ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ
ڪنهن کي خدا ٺاهيو ته مان ضرور توکي قيد ڪندس ف٣٤ فرمايائين ڇا جيتوڻيڪ مان توٽ ڪا روشن شيءِ
بِشَيْءٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَاْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٣١﴾
آڻيان ف٣٥. چيائين پوءِ آڻ جيڪڏهن تون سچو آهين
فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ﴿٣٢﴾ وَّنَزَعَ يَدَهٗ فَاِذَا
پوءِ موسىٰ پنهنجي لٺ ڦٽي ڪئي ته ان ئي ها چٽو نانگ ٿي ويو ف٣٦. ۽ پنهنجو هٿ ف٣٧ ڪڍيائين ته اهو
هِيَ بَيْضَآءُ لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗٓ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ
ڏسندڙن کي چمڪندڙ نظر آيو ف٣٨ چيائين پنهنجي آس پاس جي سردارن کي ته بيشڪ هي سياڻو جادوگر
عَلِيْمٌ ﴿٣٤﴾ يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ ڰ فَمَاذَا
آهي. توهان کي توهان جي ملڪ مان ڪڍڻ چاهي ٿو پنهنجي جادو جي زور سان ته هن توهان جي ڇا
تَاْمُرُوْنَ ﴿٣٥﴾ قَالُوْٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿٣٦﴾
صلاح آهي ف٣٩ انهن چيو هن کي ۽ سندس ڀاءُ کي رهائي ڇڏ ۽ شهرن ۾ موڪل گڏ ڪندڙن کي.

ف٢٦ يعني ان ۾ تنهنجو ڪهڙو احسان آهي، جو تون منهنجي تربيت ڪئي ۽ ننڍپڻ ۾ مون کي رکيئي، ڪا رائيئي، پڻ رائيئي نه ڇونه تو ئي ته منهنجي پالڻ جو اهو ئي سبب هو ته تو بني اسرائيلن کي غلام ڪيو، انهن جي اولاد کي قتل ڪيو. هي تنهنجو ڏو ظلم ان جو سبب ٿيو جو منهنجا والدين منهنجي پرورش نه ڪري سگهيا ۽ مون کي درياءَ ۾ اڇلائڻ تي مجبور ٿيا ته پوءِ تون ايئن نه ڪرين ها ته مان پنهنجي والدين وٽ رهان ها. انهي ڪري اها ڳالهه ان قابل آهي ڇا جو ان جو احسان ڄاڻايو وڃي. فرعون حضرت موسىٰ عليه السلام جي ان تقرير کان لاجواب ٿيو ۽ ان ڳالهه جو رخ تبديل ڪيو ۽ اهو گفتگو ڇڏي ٻي ڳالهه شروع ڪيائين.
ف٢٧ جنهنجو تون پاڻ کي رسول ٻڌائين ٿو. ف٢٨ يعني جيڪڏهن توهان شين کي دليل سان ڄاڻڻ جي صلاحيت رکو ٿا ته پوءِ انهن شين جي پيدائش ان جي وجود جو ڪافي دليل آهي. ايقان ان علم کي چوندا آهن، جيڪو دليلن سان حاصل ٿئي، انهي ڪري الله تعالىٰ جي شان ۾ موقن نه ٿو چيو وڃي. ف٢٩ ان وقت سندس چوڌاري سندس قوم جي شريفن مان پنج سؤ شخص زيورن سان سينگاريل سُنهري ڪرسين تي ويٺل هُئا، انهن کي فرعون جو هي چوڻ ”ڇا توهان غور سان نه ٻڌو“ هِن معنىٰ کان هو ته اهي زمين کي قديم سمجهندا هُئا ۽ ان جي حدوث جا انڪاري هُئا. مطلب هي هو ته جڏهن اهي شيون قديم آهن ته پوءِ انهن جي لاءِ رب جي ڪهڙي حاجت. هاڻي حضرت موسىٰ عليه السلام انهن شين سان دليل پيش ڪرڻ گهريو، جن جو حدوث ۽ جن جي فنا مُشاهدي ۾ اچي چُڪي آهي. ف٣٠ يعني جيڪڏهن توهان ٻين شين سان دليل نٿا وٺي سگهو ته پوءِ خود توهان جي نفس سان دليل پيش ڪيو وڃي ٿو، پنهنجو پاڻ کي ڄاڻو ٿا، پيدا ٿيا آهيو، پنهنجن ابن ڏاڏن کي ڄاڻو ٿا جو اهي فنا ٿي ويا. پوءِ پنهنجي پيدائش سان ۽ انهن جي فنا سان پيدا ڪرڻ ۽ فنا ڪرڻ واري جي وجود جو ثبوت ملي ٿو. ف٣١ فرعون اهو هن ڪري چيو ته اهو پاڻ کان سواءِ ڪنهن معبود جي وجود جو قائل نه هو ۽ جيڪو ان جي معبود هجڻ جو اعتقاد نه رکي ان کي عقل کان خارج چوندو هو ۽ حقيقت ۾ اهڙي قسم جي گفتگو عاجزي جي وقت ماڻهو جي زبان تي ايندي آهي، پر حضرت موسىٰ عليه السلام هدايت ۽ ارشاد جي فرض کي پوري طريقي سان ادا ڪيو ۽ ان جي ان سموري بي معنىٰ گفتگو جي باوجود وري وڌيڪ بيان جي طرف متوجه ٿيو. ف٣٢ ڇو ته اوڀر کان سج جو اڀرڻ ۽ اولهه ۾ غروب ٿيڻ ۽ سال جي فصلن ۾ هڪ مقرر حساب تي هلڻ ۽ هوائن برساتن وغيره جا نظام اهي سڀ ان جي وجود ۽ قدرت تي دلالت ڪن ٿا.
ف٣٣ هاڻي فرعون حيران ٿي ويو ۽ قدرتِ الاهي جي نشانن جي انڪار جي واٽ باقي نه رهي ۽ ڪو جواب ان کان نه ڏيئي سگهيو ته پوءِ. ف٣٤ فرعون جو قيد، قتل کان به بدتر هو. ان جو جيل خانو سوڙهو هو ۽ اونداهو اونهو کڏ وهو. ان ۾ اڇلايو ويندو هو، نه اتي ڪو آواز ٻڌڻ ۾ ايندو هو نه ڪجهه ڏسڻ ۾. ف٣٥ جيڪو منهنجي رسالت جو دليل هجي. ان مان مُراد معجزو آهي. ان تي فرعون. ف٣٦ لٺ نانگ ٿي آسمان جي طرف هڪ ميل جيترو اڏريو وري لهي فرعون جي طرف متوجه ٿيو ۽ چوڻ لڳو اي موسىٰ مون کي حڪم فرمايو جيڪو گهرو، فرعون گهٻرائجي ويو ۽ چيائين ان جو قسم ۽ جنهن توکي رسول بنايو هن کي پڪڙيو. حضرت موسىٰ عليه السلام ان کي هٿ مبارڪ ۾ ورتو ته پهرين وانگر لٺ ٿي ويو. فرعون چوڻ لڳو ان کان سواءِ ڪو ٻيو به معجزو آهي. پاڻ فرمايائين هائو ۽ ان کي يدِ بيضا اچو هٿ ڏيکاريائين. ف٣٧ گريبان ۾ وجهي. ف٣٨ ان مان سج جهڙا شعاع ظاهر ٿيا، ڇو ته ف٣٩ ان زماني ۾ جادو جو گهڻو رواج هو، ان ڪري فرعون خيال ڪيو ته اها ڳالهه هلي ويندي ۽ سندس قوم جا ماڻهو ان ڏوکي ۾ اچي حضرت موسىٰ عليه السلام کان جدا ٿي ويندا ۽ سندس ڳالهه قبول نه ڪندا.

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾

جو اھي تو وٽ وني اچن ھر سياڻي جادوگر کي ف٣٩ پوءِ گڏ ڪيا ويا جادوگر ھڪ مقرر ڏينھن جي واعدي تي ف٤٠.

وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ

۽ ماڻھن کي چيو ويو ڇا توھان گڏ ٿيندؤ ف٤١ شايد اسان انھن جادوگرن جي ئي پيروي

إِن كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ

ڪريون جيڪڏھن اُھي غالب اچن. ف٤٢ پوءِ جڏھن جادوگر آيا تہ فرعون کي چيائون

أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا

ڇا اسان کي ڪا مزدوري ملندي جيڪڏھن غالب اچون. چيائين ھائو ۽ ان وقت توھان مھنجا

لَّمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾

ويجھڙا ٿي ويندؤ ف٤٣ موسىٰ انھن کي فرمايو ڦٽي ڪريو جيڪي توھان کي سٽڻو آھي ف٤٤.

فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ

پوءِ انھن پنھنجون رسيون ۽ لٺيون ڦٽي ڪيون ۽ چيائون فرعون جي عزت جو قسم بيشڪ ڪاميابي اسان جي ئي

الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا

آھي ف٤٥. پوءِ موسىٰ پنھنجي لٺ ڦٽي ڪئي تڏھن اھا انھن جي ٺاھوٽن کي ڳھي وئي. ف٤٦

يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾

پوءِ سجدي ۾ ڪري پيا. جادوگرن چيو اسان ايمان آندو ان تي جيڪو سموري جھان جو رب آھي. جيڪو

رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ

موسىٰ ۽ ھارون جو رب آھي. فرعون چيو ڇا توھان ان تي ايمان آندو ھن کان اڳ جو مان توھان کي اجازت ڏيان

لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ لَأُقَطِّعَنَّ

بيشڪ اھو توھان جو وڏو آھي جنھن توھان کي جادو سيکاريو ف٤٧ اجھو توھان کي خبر پوي ٿي ف٤٨ مون کي قسم

أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾

آھي بيشڪ مان توھان جا ھٿ ۽ ٻئي طرف جا پير ڪپيندس ۽ توھان سڀني کي ڦاسي تي لٽڪائيندس ف٤٩ انھن چيو

قَالُوا لَا ضَيْرَ ۖ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا

ڪو نقصان نہ آھي ف٥٠ اسان پنھنجي رب جي طرف موٽڻ وارا آھيون ف٥١ اسان کي اميد آھي تہ اسان جو رب اسان جون خطائون

ف٤٠ جيڪي جادو جي علم ۾ انھن جي قول مطابق حضرت موسىٰ عليہ السلام کان وڌيڪ ھجن ۽ اُھي ماڻھو پنھنجي جادو سان حضرت موسىٰ عليہ السلام جي معجزن جو مقابلو ڪن تہ جيئن حضرت موسىٰ عليہ السلام جي لاءِ حجت باقي نہ رھي ۽ فرعونين کي ھن چوڻ جو موقعو ملي وڃي تہ اھي ڪم جادو سان ٿي رھيا ھن تنھنڪري نبوت جا دليل نہ آھن.

ف٤١ اھو ڏينھن فرعونين جي عيد جو ھو ۽ ان مقابلي جي لاءِ ڏينھن جو وقت مقرر ڪيو ويو ھو.

ف٤٢ تہ جيئن ڏسون تہ ٻنهي ڌرين مان ڪير غالب اچي ٿو.

ف٤٣ حضرت موسىٰ عليہ السلام تي ھن مان مقصد انھن جي جادوگرن جي تابعداري ڪرڻ نہ ھو بلڪ مقصد ھي ھو تہ ان حيلي سان ماڻھن کي حضرت موسىٰ عليہ السلام جي تابعداري کان روڪن.

ف٤٤ توھان کي درباري ڪيو ويندو ۽ توھان کي خاص اعزاز ڏنا ويندا، سڀني کان اڳ داخل ٿيڻ جي اجازت ڏني ويندي ۽ سڀني کان پڇاڙي تائين دربار ۾ رھندؤ.

ان کان پوءِ جادوگرن حضرت موسىٰ عليہ السلام کي عرض ڪيو تہ ڇا توھان پھريائين پنھنجي لٺ اڇلائيندئو يا اسان کي اجازت آھي تہ اسان پنھنجو جادو جو سامان اڇلايون.

ف٤٥ تہ جيئن توھان ان جو انجام ڏسو.

ف٤٦ انھن کي پنھنجي غلبي جو اطمينان ھو ڇو تہ جادو جي عملن ۾ جيڪي انتھا درجي جا عمل ھئا تن کي ڪم آندو ھئائون ۽ کامل يقين رکندا ھئا تہ ھاڻي ڪو جادوان جو مقابلو نہ ٿو ڪري سگھي.

ف٤٧ جيڪي انھن جادو ذريعي ٺاھيون ھيون، يعني انھن جون رسيون ۽ لٺيون، جيڪي جادو سان بلائون ٿي ڊوڙنديون نظر ٿي آيون. حضرت موسىٰ عليہ السلام جي لٺ وڏي بلا ٿي انھن سڀني کي ڳھي وئي. پوءِ ان کي حضرت موسىٰ عليہ السلام پنھنجي ھٿ مبارڪ ۾ ورتو تہ اھا لٺ ٿي وئي. جڏھن جادوگرن اھو لڪاءُ ڏٺو تہ انھن کي يقين ٿي ويو تہ اھو جادو نہ آھي.

ف٤٨ يعني حضرت موسىٰ عليہ السلام توھان جو استاد آھي تنھنڪري اھو توھان کان وڌي ويو.

ف٤٩ تہ توھان سان ڇا ڪيو وڃي.

ف٥٠ ھن مان ھي مقصد ھو تہ عام خلق ڊڄي وڃي ۽ جادوگرن کي ڏسي ماڻھو حضرت موسىٰ عليہ السلام تي ايمان نہ آڻن.

ف٥١ تہ ڏي دنيا ۾ ڪجھ بہ پيش اچي تہ ڇو تہ.

ف٥٢ ايمان سان گڏ ۽ اسان کي الله تعالىٰ کان رحمت جي اميد آھي.

ع ٣ ١٨ ٧
رَبُّنَا خَطٰيٰنَآ اَنْ كُنَّآ اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٥١﴾ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى
بخشي ڇڏي ان تي جو اسان سڀني کان پهريائين ايمان آندو ٥٣ ۽ اسان موسىٰ ڏي وحي موڪليو ته راتو رات
اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْٓ اِنَّكُمْ مُّتَّبَعُوْنَ ﴿٥٢﴾ فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ
منهنجي ٻانهن کي ٥٤ وٺي نڪر بيشڪ توهان جو پيڇو ٿيندو. ٥٥ پوءِ فرعون شهرن ۾ گڏ ڪرڻ وارا
حٰشِرِيْنَ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيْلُوْنَ ﴿٥٤﴾ وَاِنَّهُمْ
موڪليا. ٥٦ ته بيشڪ هي هڪ ٿوري جماعت آهن. ۽ بيشڪ اهي اسان سمورن جي دل
لَنَا لَغَآئِظُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَاِنَّا لَجَمِيْعٌ حٰذِرُوْنَ ﴿٥٦﴾ فَاَخْرَجْنٰهُمْ مِّنْ
ساڙڻ وارا آهن. ٥٧ ۽ بيشڪ اسان سمورا هوشيار آهيون ٥٨ پوءِ اسان انهن کي ٥٩ ٻاهر ڪڍيو باغن
جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿٥٧﴾ وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنٰهَا
۽ چشمن مان. ۽ خزانن ۽ عمدين جاين مان. اسان ايئن ئي ڪيو ۽ انهن جو وارث ڪري ڇڏيو
بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴿٥٩﴾ فَاَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِيْنَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ
بني اسرائيل کي ٦٠ پوءِ فرعوني انهن جي پٺيان لڳا سج اڀري. پوءِ جڏهن هڪ ٻئي کي آمهون سامهون ٿيا ته ٻئي ٽولا ٦١
اَصْحٰبُ مُوْسٰٓى اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا ۚ اِنَّ مَعِيَ رَبِّيْ
موسىٰ وارن چيو اسان کي ته اچي اهي پهتا ٦٢ موسىٰ فرمايو ائين نه آهي ٦٣ بيشڪ منهنجو رب مون سان گڏ آهي
سَيَهْدِيْنِ ﴿٦٢﴾ فَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ
اهو اجهو مون کي راهه ڏيکاريندو. پوءِ اسان موسىٰ کي وحي فرمايو ته درياءَ تي پنهنجي لٺ هڻ ٦٤
فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيْمِ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ
تڏهن درياءُ چيرجي پيو ٦٥ پوءِ هر حصو ٿي ويو جهڙو وڏو پهاڙ ٦٦ ۽ اسان اتي ويجهو آندو ٻين کي
الْاٰخَرِيْنَ ﴿٦٤﴾ وَاَنْجَيْنَا مُوْسٰى وَمَنْ مَّعَهٗٓ اَجْمَعِيْنَ ﴿٦٥﴾
٦٧ ۽ اسان بچائي ورتو موسىٰ ۽ ان جي ساٿ وارن کي ٦٨. پوءِ
ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِيْنَ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ
ٻين کي ٻوڙي ڇڏيوسين ٦٩ بيشڪ ان ۾ ضرور نشاني آهي ٧٠ ۽ انهن ۾ گهڻا مسلمان
ع ٤ ١٧ ٨
مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٦٧﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿٦٨﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ
نه هئا. ٧١ ۽ بيشڪ توهان جو رب اهو ئي عزت وارو ٧٢ مهربان آهي. ٧٣ ۽ انهن کي پڙهي ٻڌاءِ ابراهيم جي خبر

ف ٥٣ فرعون جي رعيت مان ياان ميڙ جي حاضرين مان هن واقعي کان پوءِ حضرت موسىٰ عليه السلام ڪيترائي سال اتي اقامت فرمائي ۽ انهن ماڻهن کي حق جي دعوت ڏيندا رهيا پر انهن جي سرڪشي وڌندي ويئي. ف ٥٤ يعني بني اسرائيلن کي مصر مان. ف ٥٥ فرعون ۽ سندس لشڪر پيڇو ڪندا ۽ توهان جي پويان درياءَ ۾ داخل ٿيندا. اسان توهان کي ڇوٽڪارو ڏينداسون ۽ انهن کي ٻوڙينداسون. ف ٥٦ لشڪرن کي گڏ ڪرڻ جي لاءِ. جڏهن لشڪر گڏ ٿي ويا ته انهن جي گهٽائي جي مقابلي ۾ بني اسرائيلن جو تعداد ٿورو معلوم ٿيڻ لڳو. اهڙي طرح فرعون، بني اسرائيلن جي متعلق چيو ف ٥٧ اسان جي مخالفت ڪري ۽ اسان جي اجازت کان سواءِ اسان جي سرزمين مان نڪري. ف ٥٨ تيار آهيون، هٿيار بند آهيون. ف ٥٩ يعني فرعونين کي. ف ٦٠ فرعون ۽ سندس قوم جي ٻڏڻ کان پوءِ. ف ٦١ ۽ انهن مان هر هڪ ٻئي کي ڏٺو. ف ٦٢ هاڻي اهي اسان تي قابو ٿيندا ۽ نه اسان انهن جي مقابلي جي طاقت رکون ٿا ۽ نه وري ڀڄڻ جي جاءِ آهي ڇو ته اڳيان درياءُ آهي. ف ٦٣ الله تعالىٰ جي واعدي تي پورو ڀروسو آهي ف ٦٤ اهڙي حضرت موسىٰ عليه السلام پنهنجي لٺ درياءَ ۾ هڻي. ف ٦٥ ۽ ان جا ٻارهن حصا ظاهر ٿيا ف ٦٦ ۽ انهن جي وچ ۾ سُڪل رستا. ف ٦٧ يعني فرعون ۽ فرعونين کي ايستائين جو اهي بني اسرائيلن جي رستن ۾ هلڻ لڳا جيڪي انهن جي لاءِ درياءَ ۾ الله تعالىٰ جي قدرت سان پيدا ٿيا هئا. ف ٦٨ درياءَ مان

سلامت ڪڍي ڪري. ف ٦٩ يعني فرعون ۽ سندس قوم کي، هن طرح ته جڏهن سمورا بني اسرائيل درياءَ مان ٻاهر ٿي ويا ۽ سمورا فرعوني درياءَ ۾ اچي ويا ته پوءِ درياءَ حڪم الاهي سان ملي ويو ۽ معمول مطابق ٿي ويو ۽ فرعون پنهنجي قوم سميت ٻڏي ويو. ف ٧٠ الله تعالىٰ جي قدرت تي ۽ حضرت موسىٰ عليه السلام جو معجزو آهي. ف ٧١ يعني مصر وارن ۾ صرف آسيه فرعون جي گهرواري ۽ حزقيل، جنهن کي مؤمن آلِ فرعون چوندا آهن. اهو پنهنجو ايمان لڪائيندو هو ۽ فرعون جو سوٽ هو ۽ مريم، جنهن حضرت يوسف عليه السلام جي قبر جو نشان ٻڌايو هو. تڏهن حضرت موسىٰ عليه السلام ان جي تابوت مبارڪ کي درياءَ مان ڪڍيو. ف ٧٢ جو ان ڪافرن کي ٻوڙي ۽ انهن کان بدلو ورتو. ف ٧٣ مؤمنن تي، جن کي ٻڏڻ کان ڇوٽڪارو ڏنائين.

وقف لازم

اِبْرٰهِيْمَ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُوْنَ ﴿٧٠﴾ قَالُوْا نَعْبُدُ
وٽ۷۴ . جڏهن ان پنهنجي پيءُ ۽ پنهنجي قوم کي فرمايو توهان ڇا ٿا پوڄيو وٽ٧٥ . چيائون اسان بُتن جي پوڄا
اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عٰكِفِيْنَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُوْنَكُمْ اِذْ تَدْعُوْنَ ﴿٧٢﴾
ڪريون ٿا پوءِ انهن جي آڏو گوڏا جهڪائي ويهون ٿا . فرمايائين ڇا اهي توهان جي ٻُڌندا آهن ، جڏهن
اَوْ يَنْفَعُوْنَكُمْ اَوْ يَضُرُّوْنَ ﴿٧٣﴾ قَالُوْا بَلْ وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا كَذٰلِكَ
توهان سڏيو . يا توهان جو ڪو نفعو نقصان ڪندا آهن . وٽ٧٦ چيائون بلڪ اسان پنهنجن ابن ڏاڏن
يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٤﴾ قَالَ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ ﴿٧٥﴾ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمُ
کي ايئن ئي ڪندي ڏٺو آهي . فرمايائين ته ڇا توهان ڏسو ٿا ها جن جي توهان پوڄا ڪري رهيا آهيو . توهان
الْاَقْدَمُوْنَ ﴿٧٦﴾ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيْٓ اِلَّا رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٧٧﴾ الَّذِيْ خَلَقَنِيْ
۽ توهان جا اڳيان ابا ڏاڏا . وٽ٧٧ بيشڪ اهي سڀ منهنجا دشمن آهن وٽ٧٨ مگر پروردگار عالم . وٽ٧٩
فَهُوَ يَهْدِيْنِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِيْ هُوَ يُطْعِمُنِيْ وَيَسْقِيْنِ ﴿٧٩﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ
اهو جنهن مون کي پيدا ڪيو وٽ٨٠ پوءِ اهو مون کي واٽ ڏيندو . وٽ٨١ ۽ اهو جيڪو مون کي کارائي ۽ پياري ٿو وٽ٨٢
فَهُوَ يَشْفِيْنِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِيْ يُمِيْتُنِيْ ثُمَّ يُحْيِيْنِ ﴿٨١﴾ وَالَّذِيْٓ اَطْمَعُ
۽ جڏهن مان بيمار ٿيان ته مون کي شفا ڏئي ٿو . وٽ٨٣ ۽ اهو مون کي وفات ڏيندو پوءِ مون کي جياريندو . وٽ٨٤
اَنْ يَّغْفِرَ لِيْ خَطِيْٓئَتِيْ يَوْمَ الدِّيْنِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِيْ حُكْمًا وَّاَلْحِقْنِيْ
۽ اهو جنهن ۾ مان اميد رکان ٿو ته قيامت جي ڏينهن منهنجون خطائون بخشيند و وٽ٨٥ اي منهنجا رب مون کي حڪم
بِالصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَلْ لِّيْ لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿٨٤﴾ وَ
عطا ڪر وٽ٨٦ ۽ مون کي انهن سان ملاءِ جيڪي تنهنجي خاص قرب جي لائق آهن . وٽ٨٧ ۽ منهنجي سچي ناموري پوين ۾ قائم رک
اجْعَلْنِيْ مِنْ وَّرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيْمِ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِاَبِيْٓ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ
وٽ٨٨ . مون کي انهن مان ڪر جيڪي آرام جي باغن جا وارث آهن . وٽ٨٩ ۽ منهنجي پيءُ کي بخش
الضَّآلِّيْنَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِيْ يَوْمَ يُبْعَثُوْنَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ
وٽ٩٠ بيشڪ اهو گمراه آهي . ۽ مون کي خوار نه ڪر ، جنهن ڏينهن سڀ اٿاريا ويندا . وٽ٩١ جنهن
مَالٌ وَّلَا بَنُوْنَ ﴿٨٨﴾ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ ﴿٨٩﴾ وَاُزْلِفَتِ
ڏينهن نه مال ڪم ايندو نه پٽ . مگر جيڪو الله جي حضور حاضر ٿيو سلامت رهيل دل ڪري وٽ٩٢ ۽ ويجهي ڪئي ويندي

وٽ٧٤ يعني مُشرڪن تي .

وٽ٧٥ حضرت ابراهيم عليه السلام ڄاڻند وهو ته اهي ماڻهو بُت پرست آهن ان جي باوجود سندس سوال فرمائڻ هن ڪري هو ته جيئن انهن کي ڏيکاري ته جن شين کي اهي پوڄن ٿا، اهي ڪنهن به طرح ان جا لائق نه آهن .

وٽ٧٦ جڏهن اهي ڪجهه نه آهن ته پوءِ انهن کي توهان معبود ڪهڙي طرح قرار ڏنو .

وٽ٧٧ ته نه اهي علم رکن ٿا نه قدرت ، نه ڪجهه ٻُڌن ٿا ، نه وري نفعو يا نقصان پهچائي سگهن ٿا .

وٽ٧٨ مان انهن جو پوڄڻ پسند نه ٿو ڪري سگهان .

وٽ٧٩ منهنجو پالڻهار آهي ، منهنجو ڪارڳير آهي ، مان ان جي عبادت ڪريان ٿو ، اهو عبادت جي لائق آهي ، ان جون وصفون هي آهن .

وٽ٨٠ نيست مان هست فرمايائين ۽ پنهنجي طاعت جي لاءِ بڻايائين .

وٽ٨١ دوستي جي آداب جي ، جهڙي اڳ ۾ هدايت فرمائي چُڪو آهي دنيا ۽ دين جي مصلحتن جي .

وٽ٨٢ ۽ مون کي روزي ڏيڻ وارو آهي .

وٽ٨٣ منهنجا مرض دور ڪري ٿو . ابن عطا چيو معنيٰ هي آهي ته جڏهن مان خلق جي نظر کان بيمار ٿيان ٿو ته حق جي مشاهدي سان مون کي شفا عطا فرمائي ٿو .

وٽ٨٤ موت ۽ زندگي ان جي قدرت جي قبضي ۾ آهي .

وٽ٨٥ نبي سڀ کان معصوم آهن ، گناهه انهن کان صادر نه ٿا ٿين ، انهن جو استغفار پنهنجي رب جي حضور ۾ تواضع آهي ۽ امت جي لاءِ بخشش جي طلب جي تعليم آهي حضرت ابراهيم عليه الصلوٰة والسلام جو انهن الاهي صفتن کي بيان ڪرڻ پنهنجي قوم تي حجت قائم ڪرڻ آهي ته معبود اهو ئي ٿي سگهي ٿو جنهن جون اهي صفتون هجن .

وٽ٨٦ حڪم مان مراد يا ته علم آهي يا حڪمت يا نبوت .

وٽ٨٧ يعني نبي سڳورا ۽ سندس اها دعا قبول پئي . جهڙي طرح الله تعالىٰ فرمائي ٿو وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ .

وٽ٨٨ يعني انهن امتن ۾ ، جيڪي مون کان پوءِ اچن ، اهڙي طرح الله تعالىٰ انهن کي هي عطا فرمايو ته سڀ دين وارا ماڻهو محبت ڪن ٿا ۽ سندس تعريف ڪن ٿا .

وٽ٨٩ جن کي تون جنت عطا فرمائيندين .

وٽ٩٠ توبه ۽ ايمان عطا فرمائي ۽ اها دعا پاڻ هن ڪري فرمايائين ته جُدائي جي وقت سندس والد ساڻس ايمان آڻڻ جو واعدو ڪيو هو . جڏهن ظاهر ٿي ويو ته اهو خدا جو دشمن آهي ، ان جو وعدو ڪوڙو هو ته پوءِ پاڻ ان کان بيزار ٿي ويو جيئن سورة توبه ۾ آهي مَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيْمَ لِاَبِيْهِ اِلَّا عَنْ مَّوْعِدَةٍ وَّعَدَهَآ اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗٓ اَنَّهٗ عَدُوٌّ لِّلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ وٽ٩١ يعني قيامت جي ڏينهن . وٽ٩٢ جيڪو شرڪ ، ڪفر ۽ نفاق کان پاڪ هجي ، تنهن کي سندس مال به نفعو ڏيندو ، جيڪو خدا جي واٽ ۾ خرچ ڪيو هجي ۽ اولاد به جيڪا صالح هجي ، جيئن ته حديث شريف ۾ آهي ته جڏهن ماڻهو مرندو آهي تڏهن ان جا عمل منقطع ٿي ويندا آهن سواءِ ٽن عملن جي هڪ جاري صدقو ، ٻيو اهو مال جنهن سان ماڻهو نفعو حاصل ڪن ، ٽيون نيڪ اولاد ، جيڪا ان جي لاءِ دُعا گهري .

الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيْمُ لِلْغٰوِيْنَ ﴿٩١﴾ وَقِيْلَ لَهُمْ اَيْنَمَا

جنت پرهيزگارن لاءِ وف٩٣ ۽ دوزخ کي ظاهر ڪيو ويندو گمراهن جي واسطي ۽ انهن کي چيو ويندو وف٩٤

كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُوْنَ ﴿٩٣﴾

ڪٿي آهن اهي جن جي توهان پوڄا ڪندا هيؤ. الله کان سواءِ ڇا اهي توهان جي مدد ڪندا وف٩٥ يا بدلو وٺندا.

فَكُبْكِبُوْا فِيْهَا هُمْ وَالْغَاوٗنَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُوْدُ اِبْلِيْسَ اَجْمَعُوْنَ ﴿٩٥﴾ قَالُوْا

پوءِ اونڌا ڪيا ويا جهنم ۾ اُهي سڀ گمراه. وف٩٦ ۽ ابليس جا سڀ لشڪر. وف٩٧ چوندا

وَهُمْ فِيْهَا يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٩٦﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٩٧﴾ اِذْ

۽ اهي هڪ ٻئي سان ۾ جهڳڙو ڪندا هوندا. خدا جو قسم بيشڪ اسان کلي گمراهي ۾ هئاسي. جڏهن جو توهان کي

نُسَوِّيْكُمْ بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٨﴾ وَمَاۤ اَضَلَّنَاۤ اِلَّا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا

رب العالمين جي برابر ٿا ڄاڻيندا هئاسين. ۽ اسان کي گمراهه نه ڪيو مگر مجرمن وف٩٨ پوءِ هاڻي اسان جو ڪو سفارشي

مِنْ شَافِعِيْنَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيْقٍ حَمِيْمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُوْنَ

ڪونهي. وف٩٩ ۽ نه ڪو هڏ ڏوکي دوست وف١٠٠ پوءِ ڪنهن طرح اسان جو مرڻ ٿئي ها وف١٠١ ته اسان مسلمان

مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٢﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ

ٿي وڃون ها. بيشڪ ان ۾ ضرور نشاني آهي. ۽ انهن ۾ گهڻا ايمان وارا نه هئا

مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوْحِ

ع ٥ ٣٦ ٩

۽ بيشڪ تنهنجو رب اهو عزت وارو مهربان آهي. نوح جي قوم پيغمبرن کي ڪوڙو

الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٠٥﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ نُوْحٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٠٦﴾ اِنِّيْ لَكُمْ

چيو. وف١٠٢ جڏهن ته انهن کي سندن هم قوم نوح چيو ڇا توهان ڊڄو نه ٿا. وف١٠٣ بيشڪ مان توهان جي لاءِ

رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١٠٨﴾ وَمَاۤ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ

الله جو موڪليل امين آهيان وف١٠٤ پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجو حڪم مڃيو وف١٠٥ ۽ ان تي مان توهان کان ڪا مزدوري

اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١١٠﴾

نه ٿو گهران منهنجو اجر ته انهيءَ تي آهي جيڪو سڀني جهان جو رب آهي. پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجو حڪم مڃيو.

قَالُوْۤا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِيْ بِمَا

چيائون ڇا اسان تو تي ايمان آڻيون حالانڪ تنهنجي پٺيان ڪمينا لڳا آهن وف١٠٦ فرمايائين مون کي ڪهڙي خبر انهن جا

وف٩٣ جوان کي ڏسندا.

وف٩٤ جهڻڪ ۽ ملامت جي طريقي سان سندن شرڪ ۽ ڪفر تي.

وف٩٥ عذاب الاهي کان بچاءُ ڪري.

وف٩٦ يعني سندن بُت ۽ سندن پوڄاري سڀ اونڌا ڪري جهنم ۾ اڇلايا ويندا.

وف٩٧ يعني ان جي تابعداري ڪرڻ وارا جن هجن يا انسان. ڪن مفسرن چيو ته شيطان جي لشڪر مان ان جي اولاد مُراد آهي.

وف٩٨ جن بُت پرستي جي دعوت ڏني يا اهي اڳيان ماڻهو، جن جي اسان تابعداري ڪئي يا شيطان ۽ سندس اولاد.

وف٩٩ جهڙي طرح مومنن جي لاءِ نبي سڳورا، ولي سڳورا، ملائڪ ۽ مؤمن شفاعت ڪرڻ وارا آهن.

وف١٠٠ جيڪو ڪم اچي. اها ڳالهه ڪافران وقت چوندا، جڏهن ڏسندا ته نبي ۽ ولي سڳورا، ملائڪ ۽ صالح ياتها ايمان وارن جي شفاعت ڪري رهيا آهن ۽ انهن جون دوستيون ڪم اچي رهيون آهن. حديث شريف ۾ آهي ته جنتي چوندو ته منهنجي فلاڻي دوست جو ڇا حال آهي ۽ اهو دوست گناهن جي ڪري جهنم ۾ هوندو ته الله تعالىٰ فرمائيندو ته ان جي دوست کي ڪڍ ۽ جنت ۾ داخل ڪريو ته پوءِ جيڪي ماڻهو جهنم ۾ باقي رهجي ويندا، سي هي چوندا ته اسان جو ڪو سفارشي نه آهي ۽ نه ڪو غمخوار دوست. حسن رحمه الله تعالىٰ فرمايو ايماندار دوست وڌايو ڇو ته اهي قيامت جي ڏينهن شفاعت ڪندا.

وف١٠١ دنيا ۾. وف١٠٢ يعني نوح عليه السلام جي تڪذيب سڀني پيغمبرن جي تڪذيب آهي؛ ڇو ته دين سڀني رسولن جو هڪ آهي ۽ هر هڪ نبي ماڻهن کي سڀني نبين سڳورن تي ايمان آڻڻ جي دعوت ڏني ٿو. وف١٠٣ الله تعالىٰ کان ته ڪفر ۽ گناه ڇڏيو. وف١٠٤ ان جي وحي ۽ رسالت جي تبليغ تي ۽ سندس امانت سندس قوم کي ثابت هئي، جهڙي طرح محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي امانت تي عربن کي اتفاق هو. وف١٠٥ جيڪو مان توحيد، ايمان ۽ طاعتِ الاهي جي متعلق ڏيان ٿو. وف١٠٦ هي ڳالهه انهن غرور سان چئي. غريبن وٽ ويهڻ انهن کي پسند نه هو ۽ ان ۾ اهي پنهنجي شان جو نقص سمجهندا هئا، ان ڪري ايمان جهڙي نعمت کان محروم رهيا. ڪمينن مان مراد انهن جا غريب ۽ ڏتڙي وارا ماڻهو هئا ۽ انهن کي رذيل ۽ ڪمينو چوڻ اهو ڪافرن جو متڪبرانه عمل هو، ورنه حقيقت ۾ صنعت ۽ ڏتڙ و دين جي حيثيت کان ماڻهوءَ کي ذليل نه ٿو ڪري. غنا اصل ۾ ديني غنىٰ (شاهوڪاري) آهي ۽ نسب تقوىٰ جو نسب. مسئلو:- مومن کي رذيل چوڻ جائز نه آهي توڙي اهو ڪيترو محتاج ۽ مفلس هجي يا اهو ڪنهن به نسب جو هجي (مدارڪ).

كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١١٢﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّيْ لَوْ تَشْعُرُوْنَ ﴿١١٣﴾ وَ
ڪهڙا ڪم آهن وٽ١٠٧. انهن جو حساب ته منهنجي رب تي آهي وٽ١٠٨ جيڪڏهن توهان کي احساس هجي وٽ١٠٩ ۽ مان
مَآ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١٤﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوْا لَئِنْ
مسلمانن کي پري ڪيڻ وارو نه آهيان وٽ١١٠ مان ته نه آهيان مگر ڊيڄاريندڙ وٽ١١١ چيائون اي نوح
لَّمْ تَنْتَهِ يٰنُوْحُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِيْنَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِيْ
جيڪڏهن تون نه مڙين وٽ١١٢ ته ضرور پٿرن سان چٿيو ويندين. وٽ١١٣ عرض ڪيائين منهنجا رب منهنجي قوم
كَذَّبُوْنِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِيْ وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَّنَجِّنِيْ وَمَنْ مَّعِيَ مِنَ
مون کي ڪوڙو ڄاتو. وٽ١١٤ پوءِ مون ۾ ۽ انهن ۾ پورو فيصلو ڪر ۽ مون کي ۽ منهنجي ساٿاري مسلمانن
الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١٨﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ
کي نجات ڏي وٽ١١٥. پوءِ اسان بچايو ان کي ۽ ان سان گڏ وارن کي ڀريل ٻيڙي ۾. وٽ١١٦ پوءِ ان کان بعد
اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِيْنَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ
وٽ١١٧ اسان باقين کي ٻوڙي ڇڏيو. بيشڪ ان ۾ ضرور نشاني آهي ۽ انهن جا گهڻا مسلمان نه
مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٢١﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادُ
هئا ۽ بيشڪ تنهنجو رب ئي عزت وارو مهربان آهي. عاد رسولن کي
الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ هُوْدٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٢٤﴾ اِنِّيْ لَكُمْ
ڪوڙو ڄاتو وٽ١١٨. جڏهن جو انهن کي سندن هم قوم هود فرمايو ڇا توهان ڊڄو نٿا. بيشڪ مان توهان جي
رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١٢٦﴾ وَمَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
واسطي امانت وارو رسول آهيان. پوءِ الله کان ڊڄو وٽ١١٩ ۽ منهنجو حڪم مڃو ۽ مان توهان کان ان تي ڪا مزدوري
اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٢٧﴾ اَتَبْنُوْنَ بِكُلِّ رِيْعٍ
نه ٿو گهران منهنجو اجر ته انهيءَ تي آهي جيڪو سموري جهان جو رب آهي. ڇا هر ڊاهين تي هڪ نشاني ناهيو ٿا وٽ١٢٠ راند وارن سان
اٰيَةً تَعْبَثُوْنَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ ﴿١٢٩﴾ وَاِذَا
مسخري جي واسطي ۽ مضبوط محل ناهيو ٿا هن اميد تي ته توهان هميشه رهندؤ. وٽ١٢١ ۽ جڏهن ڪنهن کي
بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِيْنَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا
پڪڙ ڪندا آهيو ته وڏي بي دردي سان پڪڙيندا آهيو وٽ١٢٢ پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجو حڪم مڃو ۽ ان کان ڊڄو جو

النصف

ع ٦ ١٨ ١٠

وٽ١٠٧ اهي ڪهڙو ڌنڌو ڪن ٿا. مون کي ان سان ڪهڙو مطلب. مان انهن کي الله تعاليٰ جي طرف دعوت ڏيان ٿو. وٽ١٠٨ اهو ئي انهن کي جزا ڏيندو. وٽ١٠٩ پوءِ توهان نه انهن کي عيب لڳايو، نه ڌنڌن جي ڪري انهن کان عار ڪريو. وري قوم چيو ته توهان ڪمينن کي پنهنجي مجلس مان ڪڍي ڇڏيو ته جيئن اسان توهان وٽ اچون ۽ توهان جي ڳالهه مڃون. ان جي جواب ۾ فرمايائين. وٽ١١٠ اهو منهنجو شان نه آهي ته مان توهان جي اهڙين خواهشن کي پورو ڪريان ۽ توهان جي ايمان جي لالچ ۾ مسلمانن کي پاڻ وٽان ڪڍي ڇڏيان. وٽ١١١ صحيح دليل سان، جنهن ۾ حق ۽ باطل ۾ امتياز ٿي وڃي، پوءِ جيڪو ايمان آڻي سو ئي منهنجو مقرب آهي ۽ جيڪو ايمان نه آڻي سو ئي پري. وٽ١١٢ دعوت ۽ ڊيڄارڻ کان. وٽ١١٣ حضرت نوح عليه السلام بارگاهِ الاهي ۾. وٽ١١٤ تنهنجي وحي ۽ رسالت ۾ سندس مراد هيءَ هئي ته مان جيڪا انهن جي حق ۾ بد دعا ڪريان ٿو ان جو هي سبب نه آهي ته انهن مون کي سنگسار ڪرڻ جي ڌمڪي ڏني، نه هي ته انهن منهنجي تابعداري کي ناڪاري ڇڏيو بلڪ منهنجي دعا جو سبب هي آهي ته انهن تنهنجي ڪلام کي ڪوڙو ڄاتو ۽ تنهنجي رسالت جي تبليغ ڪرڻ کان انڪار ڪيو. وٽ١١٥ انهن ماڻهن جي عملن جي شامت کان. وٽ١١٦ جيڪا ماڻهن، پکين ۽ جيوانن سان ڀريل هئي. وٽ١١٧ يعني حضرت نوح عليه السلام ۽ سندس ساٿين کي جو ڇوٽڪارو ڏيڻ کان پوءِ. وٽ١١٨ عاد هڪ قبيلو آهي ۽ اصل ۾ اهو هڪ شخص جو نالو آهي، جنهن جي اولاد مان اهو قبيلو آهي. وٽ١١٩ ۽ منهنجي تڪذيب نه ڪريو. وٽ١٢٠ جوان تي چڙهي لنگهڻ وارن سان مسخري ڪريو ۽ اهو ان قوم جو دستور هو. انهن رستي واريون ٽڪريون وڏيون ناهيون هيون، انهن تي ويهي رستي ويندڙن کي پريشان ڪندي مٺن ٺٺول بازي ڪندا هئا. وٽ١٢١ ۽ ڪنهن نه مرندؤ. وٽ١٢٢ تلوار سان قتل ڪري ڏ راهڻ نهايت بي رحمي سان.

الَّذِیۡۤ اَمَدَّکُمۡ بِمَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿۱۳۲﴾ اَمَدَّکُمۡ بِاَنۡعَامٍ وَّ بَنِیۡنَ ﴿۱۳۳﴾ وَ جَنّٰتٍ 29
جنهن توهان جي مدد ڪئي انهن شين سان جيڪي توهان کي معلوم آهن ۱۲۳ توهان جي مدد ڪئي چوپاين ۽
وَّ عُیُوۡنٍ ﴿۱۳۴﴾ اِنِّیۡۤ اَخَافُ عَلَیۡکُمۡ عَذَابَ یَوۡمٍ عَظِیۡمٍ ﴿۱۳۵﴾ قَالُوۡا سَوَآءٌ
پٽن ۽ باغن ۽ چشمن سان . بيشڪ مونکي توهان تي خوف آهي هڪ وڏي ڏينهن جي عذاب جو ۱۲۴ چيائون برابر آهي
عَلَیۡنَاۤ اَوَعَظۡتَ اَمۡ لَمۡ تَکُنۡ مِّنَ الۡوٰعِظِیۡنَ ﴿۱۳۶﴾ اِنۡ هٰذَاۤ اِلَّا خُلُقُ
اسان تي ڪي تون نصيحت ڪرين يا نصيحت ڪندڙن ۾ نه هجين . ۱۲۵ هي نه آهي مگر ساڳي اڳين جي
الۡاَوَّلِیۡنَ ﴿۱۳۷﴾ وَ مَا نَحۡنُ بِمُعَذَّبِیۡنَ ﴿۱۳۸﴾ فَکَذَّبُوۡهُ فَاَهۡلَکۡنٰهُمۡ ؕ اِنَّ فِیۡ
ريت ۱۲۶ ۽ اسان کي عذاب ٿيڻو نه آهي ۱۲۷ پوءِ انهن ان کي ڪوڙو چيو ۱۲۸ پوءِ اسان انهن کي هلاڪ ڪيو ۱۲۹ بيشڪ
ذٰلِکَ لَاٰیَةً ؕ وَ مَا کَانَ اَکۡثَرُهُمۡ مُّؤۡمِنِیۡنَ ﴿۱۳۹﴾ وَ اِنَّ رَبَّکَ لَهُوَ الۡعَزِیۡزُ
ان ۾ ضرور نشاني آهي ۽ انهن مان اڪثر مسلمان نه هئا . ۽ بيشڪ تنهنجو رب ئي عزت وارو مهربان
الرَّحِیۡمُ ﴿۱۴۰﴾ کَذَّبَتۡ ثَمُوۡدُ الۡمُرۡسَلِیۡنَ ﴿۱۴۱﴾ اِذۡ قَالَ لَهُمۡ اَخُوۡهُمۡ صٰلِحٌ اَلَا
آهي . ثمود رسولن کي ڪوڙو چيو . جڏهن انهن کي سندن هم قوم صالح فرمايو ڇا ڊ ڇو
تَتَّقُوۡنَ ﴿۱۴۲﴾ اِنِّیۡ لَکُمۡ رَسُوۡلٌ اَمِیۡنٌ ﴿۱۴۳﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَطِیۡعُوۡنِ ﴿۱۴۴﴾ وَ مَاۤ
نه ٿا . بيشڪ مان توهان جي واسطي امانت وارو رسول آهيان . پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجو حڪم مڃيو . ۽
اَسۡـَٔلُکُمۡ عَلَیۡهِ مِنۡ اَجۡرٍ ۚ اِنۡ اَجۡرِیَ اِلَّا عَلٰی رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿۱۴۵﴾
مان توهان کان ان تي ڪا به مزدوري نٿو گهران ، منهنجو اجر ته انهيءَ تي آهي جيڪو سڀني جهانن جو رب آهي .
اَتُتۡرَکُوۡنَ فِیۡ مَا هٰهُنَاۤ اٰمِنِیۡنَ ﴿۱۴۶﴾ فِیۡ جَنّٰتٍ وَّ عُیُوۡنٍ ﴿۱۴۷﴾ وَّ زُرُوۡعٍ
ڇا توهان کي هتي جي نعمتن ۱۳۰ ۾ آرام سان ڇڏي ڏنو ويندو . ۱۳۱ باغن ۽ چشمن . ۽ پوکن
وَّ نَخۡلٍ طَلۡعُهَا هَضِیۡمٌ ﴿۱۴۸﴾ وَ تَنۡحِتُوۡنَ مِنَ الۡجِبَالِ بُیُوۡتًا فٰرِهِیۡنَ ﴿۱۴۹﴾
۽ کجين ۾ جن جو شگوفو نرم ونازڪ آهي ۽ جبلن ۾ گهر گهڙيو ٿا وڏي مهارت سان ۱۳۲
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَطِیۡعُوۡنِ ﴿۱۵۰﴾ وَ لَا تُطِیۡعُوۡۤا اَمۡرَ الۡمُسۡرِفِیۡنَ ﴿۱۵۱﴾ الَّذِیۡنَ
پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجو حڪم مڃيو . ۽ حد کان لنگهندڙن جي چوڻ تي نه هلو . ۱۳۳ جيڪي
یُفۡسِدُوۡنَ فِی الۡاَرۡضِ وَ لَا یُصۡلِحُوۡنَ ﴿۱۵۲﴾ قَالُوۡۤا اِنَّمَاۤ اَنۡتَ مِنَ
زمين ۾ فساد پکيڙين ٿا ۱۳۴ ۽ سڌارو نه ٿا ڪن ۱۳۵ چوڻ لڳا تو تي ته جادو ٿيو

ع ١٨

۱۲۳ يعني اهي نعمتون جن کي توهان ڄاڻو ٿا . اڳتي انهن جو بيان فرمايو ويو آهي ۱۲۴ جيڪڏهن توهان منهنجي نافرماني ڪريو . ان جو جواب انهن جي طرف کان هي ٿيو . ۱۲۵ اسان ڪنهن به طرح تنهنجي ڳالهه نه مڃيندا سون ۽ تنهنجي دعوت قبول نه ڪندا سون . ۱۲۶ يعني جن شين جو توهان خوف ڏياريو ، سو اڳين جو دستور آهي . اهي به اهڙيون ئي ڳالهيون چوندا هئا . هن مان انهن جي مُراد هيءَ هئي ته اسان انهن ڳالهين جو اعتبار نه ٿا ڪريون . انهن کي ڪوڙو ڄاڻون ٿا يا آيت جي معنيٰ هي آهي ته اهو صرف زندگي ۽ مرڻ جو ناهي اڳين جو طريقو آهي . ۱۲۷ دنيا ۾ نه مرڻ کان پوءِ اٿڻ ، نه آخرت ، حساب . ۱۲۸ يعني هود عليه السلام کي . ۱۲۹ هوا جي عذاب سان . ۱۳۰ يعني دنيا جي . ۱۳۱ ته اهي نعمتون ڪڏهن زائل نه ٿين ۽ ڪڏهن عذاب نه اچي ، ڪڏهن موت نه اچي ، اڳتي انهن نعمتن جو بيان آهي . ۱۳۲ حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته هِنَ جي معنيٰ فخر ۽ غرور جي ۾ آهي . معنيٰ هيءَ ته پنهنجي صنعت تي غرور ڪندي . ۱۳۳ حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته مسرفين مان مُراد مُشرڪ . ڪن مفسرن چيو ته مسرفين مان اهي نَو ماڻهو مراد آهن جن ناقه (ڏاچي) کي قتل ڪيو هو . ۱۳۴ ڪفر ، ظلم ۽ گناهن سان گڏ . ۱۳۵ ايمان آڻي ۽ عدل قائم ڪري ۽ الله تعاليٰ جا تابعدار ٿي . معنيٰ هي آهي ته انهن جو اهڙو ته سخت آهي جو انهن ۾ ڪنهن به طرح نيڪي جو شائبو نه آهي ۽ ڪي فسادي اهڙا به ٿيندا آهن ، جو ڪجهه فساد به ڪندا آهن ، ڪجهه نيڪي به انهن ۾ هوندي آهي مگر هي اهڙا نه آهن .

الْمُسَحَّرِيْنَ ﴿١٥٣﴾ مَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۚۖ فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ
آهي. ف١٣٦ تون تہ اسان جھڙو ماڻھو آھين پوءِ ڪا نشاني آڻ ف١٣٧ جيڪڏھن تون سچو آھين ف١٣٨.
الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَّلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿١٥٥﴾ ۚ
فرمايائين هيءَ ڏاچي آهي هڪڙو ڏينهن ان جي پيئڻ جو وارو ف١٣٩ ۽ هڪ مقرر ڏينهن توهان جو وارو.
وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوْهَا
۽ ان کي تڪليف جي ارادي سان هٿ نہ لايو ف١٤٠ تہ توهان کي وڏي ڏينهن جو عذاب پڪڙيندو ف١٤١ ان تي انهن ان جون ڪونچون
فَاَصْبَحُوْا نٰدِمِيْنَ ﴿١٥٧﴾ ۙ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَ
ڪپيون ف١٤٢ پوءِ صبح جو پڇتائيندا رهجي ويا. ف١٤٣ تہ انهن کي عذاب اچي ورتو ف١٤٤ بيشڪ ان ۾ ضرور نشاني آهي
ع ٨ ١٩ ١٢ مَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٥٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٥٩﴾ ۧ كَذَّبَتْ
۽ انهن مان گهڻا مسلمان نہ هئا. ۽ بيشڪ تنهنجو رب ئي عزت وارو مهربان آهي. لوط جي قوم
قَوْمُ لُوْطِ ۨالْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٦٠﴾ ښ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ لُوْطٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٦١﴾ ۚ
رسولن کي ڪوڙو ڄاتو. جڏهن انهن کي سندن همقوم لوط فرمايو ڇا توهان نہ ٿا ڊڄو.
اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿١٦٢﴾ ۙ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١٦٣﴾ ۚ وَمَآ اَسْـَٔـلُكُمْ
بيشڪ مان توهان جي واسطي الله جو امانت وارو رسول آهيان. پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجو حڪم مڃيو. ۽ مان ان تي توهان کان
عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰي رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦٤﴾ ۭ اَتَاْتُوْنَ الذُّكْرَانَ
ڪا مزدوري نہ ٿو گهران منهنجو اجر تہ انهيءَ تي آهي جيڪو سموري جهان جو رب آهي. ڇا مخلوق ۾ مردن سان
مِنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦٥﴾ ۙ وَتَذَرُوْنَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ ۭ بَلْ اَنْتُمْ
بدفعلي ڪندا آهيو ف١٤٥ ۽ ڇڏي ڏيو ٿا اهي جيڪي توهان جي واسطي توهان جي رب زالون بڻايون بلڪ توهان ماڻهو
قَوْمٌ عٰدُوْنَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوْا لَىِٕنْ لَّمْ تَنْتَهِ يٰلُوْطُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِيْنَ ﴿١٦٧﴾
حد کان لنگهندڙ آهيو ف١٤٦. چيائون اي لوط جيڪڏهن تون نہ مڙين ف١٤٧ تہ ضرور ڪڍيو وينديئن ف١٤٨
قَالَ اِنِّيْ لِعَمَلِكُمْ مِّنَ الْقَالِيْنَ ﴿١٦٨﴾ ۭ رَبِّ نَجِّنِيْ وَاَهْلِيْ مِمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٦٩﴾
فرمايائين مان توهان جي ڪم کان بيزار آهيان ف١٤٩ فرمايائين اي منهنجا رب مون کي ۽ منهنجي گهر وارن کي انهن جي عملن کان بچاءِ
فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٧٠﴾ ۙ اِلَّا عَجُوْزًا فِي الْغٰبِرِيْنَ ﴿١٧١﴾ ۚ ثُمَّ دَمَّرْنَا
ف١٥٠ پوءِ اسان ان کي ۽ ان جي سموري گهر وارن کي نجات ڏني. ف١٥١ مگر هڪ پوڙهي جيڪا پٺتي رهجي وئي ف١٥٢ پوءِ اسان ٻين کي

ف١٣٦ يعني هر پيري گهڻائي سان جادو ٿيو آهي، جنهن ڪري عقل بجاءِ نہ رهيو (معاذ الله). ف١٣٧ پنهنجي سچائي جي. ف١٣٨ رسالت جي دعويٰ ۾. ف١٣٩ هن ۾ ان کان منع ڪريو اهاهڪ ڏاچي هئي، جيڪا انهن جي معجزي طلب ڪرڻ تي انهن جي خواهش جي مطابق حضرت صالح عليه السلام جي دعا سان پٿر مان نڪتي هئي. ان جو سينو سٺ گز جو هو، جڏهن ان جي پيئڻ جو ڏينهن ٿيندو هو تہ اها اتان جو سمورو پاڻي پي ڇڏيندي هئي ۽ جڏهن ماڻهن جي پيئڻ جو ڏينهن ٿيندو هو، تنهن ڏينهن نہ پيئندي هئي (مدارڪ). ف١٤٠ نہ ان کي ماريو، نہ ان جون ڪونچون ڪپيو. ف١٤١ عذاب جي نازل ٿيڻ جي ڪري ان ڏينهن کي وڏو فرمايو ويو تہ جيئن معلوم ٿئي تہ اهو عذاب ايتري قدر وڏو ۽ سخت هو جو جنهن ڏينهن ۾ اهو واقع ٿيو، ان کي ان جي ڪري وڏو فرمايو ويو. ف١٤٢ ڪونچون ڪپڻ واري شخص جو نالو قدار هو ۽ اهي ماڻهو ان جي ان فعل کان راضي هئا، ان ڪري ڪونچون ڪپڻ جي نسبت انهن سڀني جي طرف ڪئي وئي. ف١٤٣ ڪونچون ڪپڻ تي عذاب نازل ٿيڻ جي خوف کان نہ نافرماني تي توبہ جي نيت سان پشيمان ٿيا هجن يا هيءَ ڳالهہ تہ عذاب جا نشان ڏسي پشيمان ٿيا. اهڙي وقت جي پشيماني نفعي واري نہ آهي. ف١٤٤ جنهن جي انهن کي خبر ڏني وئي هئي، پوءِ هلاڪ ٿي ويا. ف١٤٥ هن جي معنيٰ هيءَ بہ ٿي سگهي ٿي تہ ڇا مخلوق ۾ اهڙي قبيح ۽ ذليل فعل جي لاءِ توهان ئي رهجي ويا آهيو. جهان جا ٻيا ماڻهو بہ تہ آهن، تن کي ڏسي توهان کي شرم اچڻ گهرجي ۽ هيءَ معنيٰ بہ ٿي سگهي ٿي تہ گهڻين عورتن هوندي ان قبيح فعل جو مرتڪب ٿيڻ انتهائي درجي جي خباثت آهي. ف١٤٦ جو حلال پاڪ کي ڇڏي حرام خبيث ۾ مبتلا ٿيو ٿا. ف١٤٧ نصيحت ڪرڻ ۽ ان فعل کي برو چوڻ کان. ف١٤٨ شهر مان ۽ تو کي هتي رهڻ نہ ڏنو ويندو. ف١٤٩ ۽ مون کي ان سان نهايت دشمني آهي، پوءِ پاڻ بارگاهِ الاهي ۾ دعا گهريائين. ف١٥٠ انهن جي عملن جي شامت کان محفوظ رک. ف١٥١ يعني سندس ڌيئرن کي ۽ انهن سڀني ماڻهن کي، جن مٿس ايمان آندو. ف١٥٢ جيڪا سندس گهرواري هئي ۽ اها پنهنجي قوم جي نعل تي راضي هئي ۽ جيڪو معصيت تي راضي هجي، سو عاصي (نافرمان، گنهگار) جي حڪم ۾ ٿئي ٿو. انهيءَ ڪري اها پوڙهي عذاب ۾ گرفتار ٿي ۽ ان ڇوٽڪارو نہ پاتو.

الْاٰخَرِيْنَ ﴿١٧٢﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ فَسَآءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿١٧٣﴾ اِنَّ
هلاڪ ڪري ڇڏيو. ۽ اسان انهن تي هڪ برسات وسائي ف١٥٣ پوءِ ڪهڙي نه بري برسات هئي ڊيڄاريلن جي.

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٧٤﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
بيشڪ ان ۾ ضرور نشاني آهي ۽ انهن جا اڪثر مؤمن نه هئا. ۽ بيشڪ تنهنجو رب

ع ٩ ١٦ ١٣ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٧٥﴾ كَذَّبَ اَصْحٰبُ لْئَيْكَةِ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٧٦﴾ اِذْ قَالَ
ئي عزت وارو مهربان آهي. هڙي وارن رسولن کي ڪوڙو ڄاتو ف١٥٤ جڏهن انهن کي

لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٧٧﴾ اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
شعيب فرمايو ڇا توهان ڊڄو نه ٿا. بيشڪ مان توهان جي واسطي الله جو امانت وارو رسول آهيان پوءِ الله کان ڊڄو

وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ
۽ منهنجو حڪم مڃيو ۽ مان ان تي توهان کان ڪا مزدوري نه ٿو گهران منهنجو اجر ته انهيءَ تي آهي جيڪو سموري جهانن

الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٨٠﴾ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُخْسِرِيْنَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوْا
جو رب آهي ف١٥٥. ماپ پوري نيڪ طرح ڪريو ۽ گهٽائي ڏيندڙن مان نه ٿيو ف١٥٦. ۽

بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا
سڌي تارازي سان توريو ۽ ماڻهن کي شيون گهٽ ڪري نه ڏيو ۽ زمين ۾

فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٨٤﴾
فساد پکيڙيندي نه ڦرو ف١٥٧. ۽ ان کان ڊڄو جنهن توهان کي پيدا ڪيو ۽ اڳين مخلوق کي

قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِيْنَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَاِنْ
چيائون تو تي جادو ٿيو آهي. ۽ تون ته نه آهين مگر اسان جهڙو ماڻهو ف١٥٨ ۽ بيشڪ

نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿١٨٦﴾ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ اِنْ
اسان توکي ڪوڙو سمجهون ٿا پوءِ اسان تي آسمان جو ڪو ٽڪرو ڪيراءِ

كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّيْٓ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوْهُ
جيڪڏهن تون سچو آهين ف١٥٩ فرمايائين منهنجو رب خوب ڄاڻي ٿو توهان جي ڪرتوتن کي ف١٦٠ پوءِ انهن ان کي ڪوڙو سمجهيو

فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿١٨٩﴾
پوءِ انهن کي شامياني واري ڏينهن جي عذاب اچي ورتو بيشڪ اهو وڏي ڏينهن وارو عذاب آهي ف١٦١

ف١٥٣ پٿرن جو يا گندرف ۽ باهه جو. ف١٥٤ اهو بيابان مدين جي ويجهو هو، هن ۾ گهاٽا وڻ ۽ ڪانڊيرا هئا. الله تعالىٰ حضرت شعيب عليه السلام کي انهن جي طرف مبعوث فرمايو هو، جيئن وارن مدين جي طرف مبعوث فرمايو هئائين اهي ماڻهو حضرت شعيب عليه السلام جي قوم جا نه هئا. ف١٥٥ انهن سڀني نبين سڳورن جي دعوت جو اهوئي عنوان رهيو ڇو ته اهي سڀ سڳورا الله تعالىٰ جي خوف، ان جي اطاعت ۽ عبادت ۾ اخلاص جو حڪم ڏيندا هئا ۽ رسالت جي تبليغ تي ڪو اجر نه وٺندا هئا. انهيءَ ڪري سڀني اهوئي فرمايو. ف١٥٦ ماڻهن جا حق گهٽ نه ڪريو ماپ ۽ تور ۾. ف١٥٧ ڌاڙو ۽ ڦرلٽ ڪري ۽ پوکون تباهه ڪري. اهي ئي انهن ماڻهن جون عادتون هيون. حضرت شعيب عليه السلام انهن کي انهن کان منع فرمايو. ف١٥٨ نبوت جو انڪار ڪرڻ وارا نبين سڳورن جي متعلق عام طرح اهوئي چوندا هئا جهڙو اڄ ڪلهه جا ڪي فاسد عقيدي وارا چوندا آهن. ف١٥٩ نبوت جي دعوىٰ ۾. ف١٦٠ ۽ جنهن عذاب جا توهان حقدار آهيو، اهو جيڪو عذاب گهرندو نه توهان تي نازل فرمائيندو. ف١٦١ جيڪو هن طرح ٿيو ته انهن کي سخت گرمي پهتي، هوا بلند ٿي ۽ ست ڏينهن گرمي جي عذاب ۾ گرفتار رهيا. تهخانن ۾ ويندا هئا ته اتي اڃا وڌيڪ گرمي محسوس ڪندا هئا. ان کان پوءِ هڪ ڪڪر آيو. سڀ ان جي هيٺان اچي گڏ ٿيا، ان مان باهه وسي ۽ سڀئي سڙي ويا. (هن واقعي جو بيان سورة اعراف ۾ ۽ سورة هود ۾ گذري چڪو)

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ (١٩٠) وَإِنَّ رَبَّكَ

بيشڪ ان ۾ ضرور نشاني آهي ۽ انهن جا گهڻا مسلمان نه هُئا. ۽ بيشڪ تنهنجو رب

لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (١٩١) وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٩٢) نَزَلَ بِهِ

ئي عزت وارو مهربان آهي. ۽ بيشڪ هي قرآن رب العالمين جو نازل ڪيل آهي هن کي

الرُّوحُ الْأَمِينُ (١٩٣) عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (١٩٤)

روح الامين وٺي ڪري لٿو ف١٦٢. تنهنجي دل تي ف١٦٣ جيئن تون ڊيڄارين. روشن

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ (١٩٥) وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ (١٩٦) أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ

عربي ٻولي ۾. ۽ بيشڪ ان جو چرچو اڳين ڪتابن ۾ آهي ف١٦٤ ۽ ڇا هي انهن جي واسطي نشاني نه هئي

آيَةً أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ (١٩٧) وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ

ف١٦٥ جو هن نبي کي بني اسرائيل جا عالم ڄاڻن سڃاڻن ٿا ف١٦٦ ۽ جيڪڏهن اسان ان کي ڪنهن غير عربي شخص تي

الْأَعْجَمِينَ (١٩٨) فَقَرَأَهُ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ (١٩٩) كَذَٰلِكَ سَلَكْنَاهُ

لاهيون ها. جو اهو انهن کي پڙهي ٻڌائي ها ته هو ان تي ايمان نه آڻن ها ف١٦٧ اهڙي طرح اسان انڪار وجهي ڇڏيو

فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ (٢٠٠) لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (٢٠١)

آهي مجرمن جي دلين ۾. ف١٦٨ اهي ان تي ايمان نه آڻيندا ايستائين جو ڏسن دردناڪ عذاب.

فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٢٠٢) فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ (٢٠٣)

پوءِ اهو اوچتو انهن تي اچي ويندو ۽ هنن کي خبر به نه پوندي. پوءِ چوندا ڇا اسان کي ڪجھ مهلت ملندي ف١٦٩

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (٢٠٤) أَفَرَأَيْتَ إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ (٢٠٥) ثُمَّ جَاءَهُم

پوءِ ڇا اسان جي عذاب جي جلدي ڪن ٿا. ڀلا ٻُڌ ته جيڪڏهن ڪي سال اسان انهن کي نفعو ڏيون ف١٧٠ پوءِ انهن تي

مَّا كَانُوا يُوعَدُونَ (٢٠٦) مَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يُمَتَّعُونَ (٢٠٧) وَمَا

اچي جنهن جو انهن کي واعدو ڏنو ويو آهي ف١٧١ ته ڇا ڪم ايندو انهن کي اهو جيڪو نفعو ونندا هئا ف١٧٢ ۽ اسان ڪو به ڳوٺ تباهه نه

أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ (٢٠٨) ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ (٢٠٩) ٩ ع

ڪيو جنهن جي واسطي ڊيڄاريندڙ نه هجن. نصيحت جي واسطي ۽ اسان ظلم نه ڪندا آهيون ف١٧٣. ۽ هن قرآن کي

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ (٢١٠) وَمَا يَنبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ (٢١١) إِنَّهُمْ

شيطان ڪٺي نه لاٿو ف١٧٤ ۽ اهي ان جي قابل نه آهن ف١٧٥ ۽ نئي اهي ايئن ڪري سگهن ٿا ف١٧٦. اهي ته

منزل ۵

ف١٦٢ روح الامين مان حضرت جبرئيل عليه السلام مراد آهي، جيڪو وحي جو امين آهي. ف١٦٣ ته جيئن تو هان ان کي محفوظ رکو ۽ سمجهو ۽ نه وساريو دل جي خصوصيت هن ڪري آهي ته حقيقت ۾ اهو ئي مخاطب آهي ۽ سمجھ عقل ۽ اختيار جو مقام به اهو ئي آهي. سمورا عضوا ان جا تابع آهن ۽ مطيع. حديث شريف ۾ آهي ته دل جي درست ٿيڻ سان سمورو بدن درست ٿئي وڃي ٿو ۽ ان جي خراب ٿيڻ سان سمورو جسم خراب ۽ فرحت سرور رنج ۽ غم جو مقام ۾ دل آهي. جڏهن دل کي خوشي ٿئي ٿي، سيني عضون تي ان جو اثر پوي ٿو ته پوءِ اها مثل رئيس جي آهي، اها ئي موضع آهي عقل جي. پوءِ امير مطلق ۽ تڪليف جيڪا عقل ۽ سمجھ سان مشروط آهي، انهي جي طرف راجع ٿي. ف١٦٤ اِنَّهٗ جي ضمير جو مرجع جيڪڏهن قرآن هجي ته ان جي معنيٰ هي ٿيندي ته ان جو ذڪر سيني آسماني ڪتابن ۾ آهي ۽ جيڪڏهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي طرف ضمير وري ته پوءِ معنيٰ هي ٿيندي ته اڳين ڪتابن ۾ سندن نعت ۽ صفت ذڪر ڪيل آهي. ف١٦٥ حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي صدق نبوت ۽ رسالت تي. ف١٦٦ پنهنجن ڪتابن مان ۽ ماڻهن کي خبرون ڏين ٿا. حضرت ابن عباس رضي تعالىٰ عنهما فرمايو ته مڪي وارن مديني وارن يهودين وٽ پنهنجا اعتما دين هن ڳاله معلوم ڪرڻ لاءِ موڪليو ته ڇا نبي آخرالزمان محبوب سرور ڪائنات فخر موجودات حضرت پيغمبر ڪريم محمد مصطفىٰ احمد مجتبىٰ صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن متعلق سندن ڪتابن ۾ ڪا خبر آهي؟ ان جو يهودي عالمن هي جواب ڏنو ته هي اُن جو زمانو آهي ۽ سندن نعت ۽ صفت توريت ۾ موجود آهي. يهودي عالمن مان حضرت عبد الله بن سلام، ابن يامين، ثعلبه، اسد ۽ اسيد سڀئي توريت ۾ محبوب مدني سرڪار صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جا وصف پڙهيا هُئا تن محبوب سائين جن جي ذات گرامي تي ايمان آندو. ف١٦٧ معنىٰ هي آهي ته اسان هي قرآن ڪريم هڪ فصيح بليغ عربي نبي تي لاٿو جنهن جي فصاحت عرب وارن کي تسليم آهي ۽ اهي ڄاڻن ٿا ته قرآن ڪريم معجزو آهي ۽ ان جهڙي هڪ سورت ٺاهڻ کان ساري دنيا عاجز آهي؛ ان کان سواءِ ٩ ع ڪتابي عالمن جو اتفاق آهي ته ان جي نزول کان اڳ ان جي نازل ٿيڻ جي خوشخبري ۽ ان نبي جي صفت سندن ڪتابن ۾ ڏين ملي چُڪي آهي. هن مان قطعي طور تي ثابت ٿئي ٿو ته هي نبي الله تعالىٰ جو موڪليل آهي ۽ هي ڪتاب ان جو نازل فرمايل آهي ۽ ڪافر جيڪي نمر ني نموني جون اجايون ڳالهيون هن ڪتاب جي باري ۾ چون ٿا سڀ

باطل آهن ۽ خود ڪافر به حيران آهن ته ان جي خلاف ڪهڙي ڳاله چئون. تنهن ڪري هن کي ڪڏهن اڳين جا داستان چون ٿا، ڪڏهن شعر، ڪڏهن جادو ته ڪڏهن هي ته معاذالله هن کي خود محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن ناهيو آهي ۽ الله تعالىٰ جي طرف هن جي غلط نسبت ڪئي وئي آهي. اهڙي قسم جا اجايا اعتراض دشمن هر حال ۾ ڪري سگهي ٿو ايستائين جو جيڪڏهن بالفرض هي قرآن پاڪ ڪنهن غير عربي شخص تي نازل ڪيو وڃي ها، جيڪو عربي جي مهارت نه رکندو هجي ها ۽ ان جي باوجود اهو اهڙو معجز (عاجز ڪندڙ) قرآن ڪريم پڙهي ٻڌائي، تڏهن به اهي ماڻهو اهڙي طرح ڪفر ڪن ها، جهڙي طرح انهن هاڻي ڪفر ۽ انڪار ڪيو؛ ڇو ته انهن جي ڪفر ۽ انڪار جو سبب دشمني آهي. ف١٦٨ يعني انهن ڪافرن جي، جن جو ڪفر اختيار ڪرڻ ۽ ان تي جميو رهڻ اسان جي علم ۾ آهي. پوءِ انهن جي لاءِ ڪو به ڪٿي هدايت جو طريقو اختيار ڪيو وڃي؛ ڪنهن به حال ۾ اهي ڪفر کان موٽڻ وارا نه آهن. ف١٦٩ ته جيئن اسان ايمان آڻيون ۽ تصديق ڪريون؛ پر ان وقت مهلت نه ملندي. جڏهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن ڪافرن کي ان عذاب جي خبر ڏني تڏهن ٺٺولي ۽ مسخري کان چوڻ لڳا ته اهو عذاب ڪڏهن ايندو؟ ان تي الله تعالىٰ ارشاد فرمائي ٿو.
ف١٧٠ جلدي هلاڪ نه ڪريون. ف١٧١ يعني عذاب الاهي. ف١٧٢ يعني دُنيا جي زندگي ۽ ان جو عيش، ٿوري وقت وهجي، پر اهو عذاب کي دفع ڪري سگهندو ۽ نه ئي ان جي سختي گهٽ ڪري سگهندو.
ف١٧٣ پهريائين حجت قائم ڪريون ٿا، خوف ٻڌائڻ وارا موڪليون ٿا. ان کان پوءِ به جيڪي ماڻهو واٽ تي نه ٿا اچن ۽ حق کي قبول نه ٿا ڪن، انهن تي عذاب ڪريون ٿا. ف١٧٤ هن ۾ ڪافرن جو رد آهي، جيڪي چوندا هُئا ته جهڙي طرح شيطان ڪاهنن وٽ آسماني خبرون آڻن ٿا اهڙي طرح معاذ الله حضرت محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن وٽ قرآن آڻن ٿا. هن آيت ۾ انهن جي ان خيال کي باطل ڪري ڇڏيائين ته اهو غلط آهي. ف١٧٥ جو قرآن شريف آڻن. ف١٧٦ ڇو ته اهو انهن جي طاقت کان ٻاهر آهي.

عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُوْلُوْنَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُوْنَ مِنَ

ٻڌڻ جي جاءِ کان پري ڪيا ويا آهن ف ١٧٧. پوءِ الله کان سواءِ ٻئي خدا جي پوڄا نه ڪر نه ته

الْمُعَذَّبِيْنَ ﴿٢١٣﴾ وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ

تو تي عذاب ٿيندو. ۽ اي محبوب پنهنجن ويجهن مائٽن کي ڏيجار ف ١٧٨ ۽ پنهنجي رحمت جو

لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢١٥﴾ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا

ٻانهون وڇاءِ ف ١٧٩ پنهنجي تابعدار مسلمانن جي واسطي مسلمانن مان ف ١٨٠ پوءِ جيڪڏهن اهي تنهنجو حڪم نه مڃين ته چئو ۽

تَعْمَلُوْنَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِيْ يَرٰىكَ حِيْنَ

فرماءِ مان توهان جي ڪمن کان بي تعلق آهيان. ۽ ان ذات تي ڀروسو ڪر جيڪو عزت وارو مهربان آهي. ف ١٨١ جيڪو تو کي

تَقُوْمُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السّٰجِدِيْنَ ﴿٢١٩﴾ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ

ڏسي ٿو جڏهن تون بيهين ٿو ف ١٨٢ ۽ نمازين ۾ تنهنجي دوري کي ف ١٨٣. بيشڪ اهوئي ٻڌي جاڻي ٿو. ف ١٨٤

عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيٰطِيْنُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُّلْقُوْنَ

ڇا مان توهان کي ٻڌايان ته شيطان ڪنهن تي لهندا آهن. لهندا آهن هر وڏي بهتان مڙهيندڙ سخت گنهگار تي

السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ

ف ١٨٥. شيطان پنهنجون ٻڌل ف ١٨٦ ڳالهيون انهن تي وجهن ٿا ۽ انهن جا گهڻا ڪوڙا آهن ف ١٨٧ ۽ شاعرن جي پيروي گمراهه ڪندا

اَنَّهُمْ فِيْ كُلِّ وَادٍ يَّهِيْمُوْنَ ﴿٢٢٥﴾ وَاَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ مَا لَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٢٢٦﴾

آهن ف ١٨٨ ڇا تو نه ڏٺو ته اهي هر وادي ۾ ڀٽڪندا ڦرندا آهن ف ١٨٩ ۽ اهو ڪجهه چوندا آهن جيڪي ڪندا نه آهن. ف ١٩٠

اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّانْتَصَرُوْا

مگر اهي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون ف ١٩١ ۽ الله کي ڪثرت سان ياد ڪيائون ف ١٩٢ ۽ بدلو ورتائون ف ١٩٣

ع ١١ ٣٦ ١٥ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا ۗ وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ﴿٢٢٧﴾

بعد ان جي جو انهن تي ظلم ٿيو ف ١٩٤ ۽ اجهو ظالمن کي خبر پوندي ف ١٩٥ ته ڪهڙي پاسي تي پلٽو کائيندا. ف ١٩٦

سُوْرَةُ النَّمْلِ ٢٧ مَكِّيَّةٌ ٤٨ — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ — اٰيَاتُهَا ٩٣ رُكُوْعَاتُهَا ٧

سورة نمل مڪي آهي هن ۾ ٽيانوي ... الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف ١ آيتون ۽ ست رڪوع آهن

طٰسٓ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ﴿١﴾ هُدًى وَّبُشْرٰى

هي آيتون آهن قرآن ۽ روشن ڪتاب جون ف ٢. هدايت ۽ خوشخبري ايمان وارن جي

ف ١٧٧ يعني نبين سڳورن جي طرف جيڪو وحي ٿئي ٿو، تنهن کي الله تعالیٰ محفوظ ڪري ڇڏيو، جيستائين ملائڪ ان کي بارگاهِ رسالت ۾ پهچائي. ان کان اڳ شيطان ان کي نٿا ٻڌي سگهن. هن کان پوءِ الله تعالیٰ پنهنجن ٻانهن کي فرمائي ٿو.

ف ١٧٨ محبوب ڪريم جن جا ويجها رشتيدار بني هاشم ۽ بني مطلب آهن. حضور پرنور محبوب سرورِ ڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن انهن کي اعلان سان گڏ ڏيجاريو ۽ خدا جو خوف ڏياريو، جهڙي طرح صحيح حديثن ۾ وارد آهي. ف ١٧٩ يعني لطف ۽ ڪرم فرمايو. ف ١٨٠ جيڪي صدق ۽ اخلاص سان توهان تي ايمان آڻن، توڙي اهي توهان سان قرابت رکندا هجن يا نه رکندا هجن. ف ١٨١ يعني الله تعالیٰ. توهان پنهنجا سمورا ڪم ان جي حوالي ڪريو. ف ١٨٢ نماز جي لاءِ يا دعا جي لاءِ يا هر ان مقام تي، جتي توهان هجو. ف ١٨٣ جڏهن توهان پنهنجن تهجد پڙهڻ وارن اصحاب سڳورن جي احوال ملاحظه فرمائڻ جي لاءِ رات جو دورو ڪريو ٿا. ڪن مفسرن چيو معنیٰ هي آهي ته جڏهن توهان امام ٿي نماز پڙهايو ٿا ۽ قيام، رڪوع، سجود ۽ قعدي ۾ اچو ٿا. ڪن مفسرن چيو معنیٰ هي آهي ته اهو توهان جي اکين جي گردش کي ڏسي ٿو نمازن ۾، ڇو ته حضرت محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن اڳيان ۽ پويان هڪجهڙو ملاحظه فرمائيندا هئا ۽ حضرت ابوهريره رضي الله تعالیٰ عنه جي حديث ۾ آهي ته خدا جو قسم! مون تي توهان جو خشوع ۽ رڪوع مخفي نه آهي. مان توهان کي پنهنجي پٺيءَ جي پويان ڏسان ٿو. ڪن مفسرن فرمايو ته هن آيت ۾ ساجدين مان مؤمن مراد آهن ۽ معنیٰ هي آهي ته حضرت آدم ۽ حوا عليهما السلام جي زماني کان وٺي حضرت عبدالله ۽ آمنه خاتون تائين مؤمنن جي پٺين ۽ پيٽن ۾ توهان جي گردش کي ملاحظه فرمائي ٿو. هن مان ثابت ٿيو ته پاڪ سڳورن جا سڀئي اصول ابا ۽ ڏاڏا حضرت آدم عليه السلام تائين سڀئي مؤمن آهن (مدارڪ ۽ جمل وغيره). ف ١٨٤ توهان جي قول و عمل ۽ توهان جي نيت کي. هن کان پوءِ الله تعالیٰ انهن مشرڪن جي جواب ۾ جيڪي چوندا هئا ته محبوب محمد مصطفیٰ صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن تي (معاذ الله) شيطان لهن ٿا، هي ارشاد فرمائي ٿو. ف ١٨٥ مثلاً مسيلمه وغيره ڪاهنن تي. ف ١٨٦ جيڪو اهي ملائڪن کان ٻڌن ٿا. ف ١٨٧ ڇو ته اهي ملائڪن کان ٻڌل ڳالهين ۾ پنهنجي طرف کان گهڻا ڪوڙ ملائين ٿا. حديث شريف ۾ آهي ته هڪ ڳالهه ٻڌن ٿا ته سؤ ڪوڙ ان سان ملائين ٿا ۽ هي ان وقت تائين هو، جيستائين انهن کي آسمان تائين پهچڻ کان روڪيو نه ويو هو. ف ١٨٨ انهن جي شعرن ۾، جو انهن کي پڙهن ٿا ۽ رواج ڏين ٿا، هن جي وجود، جو اهي شعر ڪوڙا ۽ باطل هوندا آهن. شان نزول: هي آيت ڪافرن جي شاعرن جي

* باري ۾ نازل ٿي، جيڪي حضور محبوب سيد الابرار صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي گلا ۽ مذمت ۾ شعر چوندا هئا ۽ چوندا هئا ته جهڙو محبوب سيد عالم محمد مصطفیٰ صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن چون ٿا، تهڙو اسان به چئي وٺون ٿا ۽ سندن قوم جا گمراهه ماڻهو انهن کان انهن شعرن کي نقل ڪندا هئا. انهن ماڻهن جي آيت ۾ مذمت فرمائي وئي. ف ١٨٩ ۽ هر قسم جون ڪوڙيون ڳالهيون ٺاهن ٿا ۽ هر لغو ۽ باطل ۾ سخن آرائي ڪن ٿا، ڪوڙي تعريف ڪن ٿا، ڪوڙي مذمت ڪن ٿا. ف ١٩٠ بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ آهي ته جيڪڏهن ڪنهن جو جسم پون ۽ سان پُرجي وڃي ته اهو ان جي لاءِ ڀلو آهي هن کان، جو شعر سان ڀريل هجي.* ف ١٩١ هن ۾ اسلام جي شاعرن جو جدا هجڻ فرمايو ويو، اهي حضور محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي تعريف لکن ٿا، الله تعالیٰ جو حمد لکن ٿا، اسلام جي تعريف لکن ٿا، پند و نصائح لکن ٿا، ان تي اجر ۽ ثواب لهن ٿا. بخاري شريف ۾ آهي ته مسجد نبوي ۾ حضرت حسان جي لاءِ منبر وڇايو ويندو هو، اهو ان تي بيهي محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي ثنا پڙهندو هو ۽ ڪافرن جي بدگوين جو جواب ڏيندو هو ۽ محبوب سيد الابرار صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن ان جي حق ۾ دعا فرمائيندا هئا. بخاري جي حديث ۾ آهي ته حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته ڪي شعر حڪمت ٿيندا آهن. محبوب رسول عظيم ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي مجلس مبارڪ ۾ اڪثر شعر پڙهيا ويندا هئا، جهڙي طرح ترمذي ۾ جابر بن سمره کان روايت ٿيل آهي ته حضرت عائشه صديقه رضي الله تعالیٰ عنها فرمايو ته شعر ڪلام آهي، ڪو سٺو ٿيندو آهي ته ڪو بُرو. سو سُٺي کي وٺو، بُري کي ڇڏيو. شعبي چيو ته حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعالیٰ عنه شعر چوندو هو. حضرت علي المرتضیٰ رضي الله تعالیٰ عنه سڀني کان وڌيڪ شعر چوڻ وارو هو. ف ١٩٢ ۽ شعر انهن جي لاءِ ذڪرِ الاهي کان غفلت جو سبب نه ٿي سگهيو، بلڪ انهن ماڻهن جڏهن به شعر چيو ته هن الله تعالیٰ جي حمد و ثناءِ، ان جي توحيد ۽ محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي نعت ۽ صحابه ڪرام ۽ امت جي صالحن جي مدح، حڪمت، نصيحت، زهد ۽ ادب ۾. ف ١٩٣ ڪافرن کان انهن جي گلا جي. ف ١٩٤ ڪافرن جي طرف کان، جو انهن مسلمانن جي ۽ سندن آڳواڻن جي مذمت ڪئي، انهن سڳورن ان کي دفع ڪيو ۽ ان جا جواب ڏنا. اهي مذموم نه آهن، بلڪ اجر ۽ ثواب جا حقدار آهن. حديث شريف ۾ آهي ته مؤمن پنهنجي تلوار سان به جهاد ڪري ٿو ۽ پنهنجي زبان سان به. هي انهن جو جهاد آهي. ف ١٩٥ يعني مشرڪ، جن محبوب سيد الطاهرين افضل الخلق رسول الله صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي گلا ۽ مذمت ڪئي. ف ١٩٦ موت کان پوءِ

لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
واسطي. جيڪي نماز قائم رکندا آهن ۽ زڪواة ڏيندا آهن ۽ ۴ ۽ اهي آخرت تي يقين
بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ
رکندا آهن. جيڪي آخرت تي ايمان نٿا رکن اسان انهن جا ڪُڌا ڪم انهن جي نظر ۾ چڱا ڪري
اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْعَذَابِ وَهُمْ
ڏيکاريا آهن ۵ پوءِ اهي ڀٽڪي رهيا آهن. هي اهي آهن جن جي واسطي برو عذاب آهي ۶ ۽ اهي ئي
فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَّدُنْ
آخرت ۾ سڀني کان وڌيڪ نقصان ڀرائيندڙ آهن. ۷ ۽ بيشڪ توکي قرآن سيکاريو وڃي ٿو حڪمت واري
حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهٖٓ اِنِّيٓ اٰنَسْتُ نَارًا ؕ سَاٰتِيكُمْ
علم واري جي طرف کان ۸. جڏهن موسىٰ پنهنجي گهرواري کي چيو ۹ ته مون کي هڪ باهه نظر آئي آهي عنقريب مان
مِّنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا
تو هان وٽ ان جي کا خبر آڻيندس يا ان مان ڪو روشن ٽانڊو آڻيندس جيئن توهان (باهه) سيڪيو ۱۰
جَآءَهَا نُودِيَ اَنْۢ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا ؕ وَسُبْحٰنَ
پوءِ جڏهن باهه وٽ آيو ته کيس پڪاريو ويو ته برڪت ڏني وئي اهو جيڪو هن باهه جي جلوه گاهه ۾ آهي يعني موسىٰ ۽ ان جي آس پاس وارا يعني
اللّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿٨﴾ يٰمُوسٰٓى اِنَّهٗٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَاَلْقِ
ملائڪ ۱۱ ۽ پاڪائي آهي الله جي جيڪو سمورين جهانن جو رب آهي. اي موسىٰ ڳالهه هيءَ آهي ته مان ئي آهيان الله عزت ۽ حڪمت وارو.
عَصَاكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَّلّٰى مُدْبِرًا وَّلَمْ يُعَقِّبْ ؕ
۽ پنهنجي لٺ ڦٽي ڪر ۱۲ پوءِ جڏهن موسىٰ ان کي ڏٺو چرندي ڦرندي ته نانگ هجي پٺي ڦيري هليو ۽ ڦري نه ڏٺائين اسان
يٰمُوسٰى لَا تَخَفْ ۖ اِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ اِلَّا مَنْ ظَلَمَ
فرمايو اي موسىٰ ڊپ نه ڪر بيشڪ منهنجي حضور رسولن کي ڪو خوف نه آهي ۱۳ ها جنهن زيادتي ڪئي
ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوْٓءٍ فَاِنِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١﴾ وَاَدْخِلْ يَدَكَ
۱۴ ۽ ان کان پوءِ برائي کان پوءِ چڱائي ڪري ته بيشڪ مان بخشڻهار مهربان آهيان. ۱۵ ۽ پنهنجو هٿ پنهنجي گريبان ۾
فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ ۟ فِي تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وجهه ته نڪرندو اڇو چمڪدار بي عيب ۱۶ نون نشانين مان هڪ ۱۷ فرعون ۽ ان جي قوم جي طرف

حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته جهنم جي طرف ۽ اهو برڙ ئي ٽڪاٽو (رهڻ جو هنڌ) آهي. ۱ سُورة نَمل مکي آهي، هن ۾ ست رڪوع، ٽيانوي آيتون، هڪ هزار ٽي سؤ سترهن ڪلما ۽ چار هزار ست سؤ ٽرانوي حرف آهن.

۲ جيڪي حق ۽ باطل ۾ جدائي ڪن ٿيون ۽ جنهن ۾ علم ۽ حڪم امانت رکيا ويا آهن.

۳ ان تي هميشگي ڪن ٿا ۽ ان جي شرطن ۽ ادبن ۽ مڙني حقن جي حفاظت ڪن ٿا.

۴ خوش دلي سان.

۵ جو اهي پنهنجن برائين کي شهوتن جي ڪري ڀلائي ڄاڻن ٿا.

۶ دنيا ۾ قتل ۽ گرفتاري.

۷ جو انهن جو انجام دائمي عذاب آهي هن کان پوءِ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي خطاب ٿئي ٿو.

۸ هن کان پوءِ حضرت موسىٰ عليه السلام جو هڪ واقعو بيان فرمايو وڃي ٿو، جيڪو علم جي نڪتن ۽ حڪمت جي لطيفن تي مشتمل آهي.

۹ مدين کان مصر ڏانهن سفر ڪندي اونداهي رات ۾، جڏهن ته برفباري جي ڪري نهايت سردي ٿي رهي هئي ۽ رستو گم ٿي ويو هو ۽ بيبي صاحبه کي ويم جو سور شروع ٿي ويو هو.

۱۰ سردي جي تڪليف کان امن لهو.

۱۱ اها حضرت موسىٰ عليه السلام جي تحيت آهي الله تعالىٰ جي طرف کان برڪت سان گڏ.

۱۲ اهڙي طرح حضرت موسىٰ عليه السلام الله تعالىٰ جي حڪم سان لٺ اڇلائي جڏهن ۽ اها نانگ ٿي وئي.

۱۳ نه نانگ جو، نه ڪنهن ٻي شيءِ جو يعني جڏهن مان انهن کي امن ڏيان ته پوءِ وري ڪهڙو انديشو.

۱۴ ان کي خوف ٿيندو ۽ اهو به جڏهن توبه ڪري.

۱۵ توبه قبول فرمايان ٿو ۽ بخشي ڇڏيان ٿو، هن کان پوءِ حضرت موسىٰ عليه السلام کي ٻي نشاني ڏيکاري وئي ۽ فرمايو ويو.

۱۶ اها نشاني آهي انهن.

۱۷ جن سان گڏ رسول بنائي موڪليو ويو آهين.

وَ قَوْمِهٖ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ اٰيٰتُنَا مُبْصِرَةً

بيشڪ اهي نافرمان ماڻهو آهن. پوءِ جڏهن اسان جون نشانيون اکيون کوليندڙ انهن وٽ آيون

قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوْا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا

ف١٨ چيائون هيءُ ته ظاهر ظهور جادو آهي. ۽ انهن جا انڪاري ٿيا. ظلم ۽ وڏائيءَ جي سبب جڏهن ته سندن دلين ۾

ع ١ ١٤ ١٦ وَّعُلُوًّا ؕ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا

انهن بابت يقين هو، پوءِ ڏس ته ڪهڙو انجام ٿيو فسادين جو ف٢٠. ۽ بيشڪ اسان داؤد

دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا ۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَضَّلَنَا عَلٰى

۽ سليمان کي علم عطا فرمايو ف٢١ ۽ ٻنهي چيو سمورين خوبين الله جي واسطي جنهن اسان کي پنهنجي گهڻن ئي

كَثِيْرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ

ايمان وارن ٻانهن تي فضيلت بخشي. ف٢٢ ۽ سليمان داؤد جو جانشين ٿيو ف٢٣ ۽ چيائين

يٰاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ؕ اِنَّ

اي انسانو اسان کي پکين جي ٻولي سيکاري وئي ۽ هر شيءِ منجهان اسان کي عطا ٿيو ف٢٤ بيشڪ

هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُوْدُهٗ مِنَ الْجِنِّ

اهوئي ظاهر فضل آهي. ف٢٥ ۽ گڏ ڪيا ويا سليمان جي واسطي سندس لشڪر جنن ۽ انسانن

وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ﴿١٧﴾ حَتّٰىٓ اِذَآ اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ ۙ

۽ پکين منجهان پوءِ اهي روڪيا ويندا هئا. ف٢٦ ايتري تائين جو جڏهن ڪولين جي وادي وٽ آيا ف٢٧

قَالَتْ نَمْلَةٌ يّٰاَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوْا مَسٰكِنَكُمْ ۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ

هڪڙي ڪولڙيءَ چيو ف٢٨ اي ڪولڙيون پنهنجي ٻرن ۾ داخل ٿي وڃو، توهان کي لتاڙي نه وجهن سليمان

وَجُنُوْدُهٗ ۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّنْ قَوْلِهَا وَقَالَ

۽ سندس لشڪر بي خبريءَ ۾ ف٢٩ پوءِ ان جي ڳالهه تي مشڪي کلي ويٺو ف٣٠ ۽ عرض ڪيائين اي منهنجا رب

رَبِّ اَوْزِعْنِيْٓ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ

مون کي توفيق ڏي جو مان شڪر ڪريان تنهنجي احسان جو جيڪو تو مون تي ف٣١ ۽ منهنجي ماءُ پيءُ تي فرمايو

وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ وَاَدْخِلْنِيْ بِرَحْمَتِكَ فِيْ عِبَادِكَ

۽ هيءَ ته مان اهو چڱو ڪم ڪريان جيڪو توکي وڻي ۽ مون کي پنهنجي رحمت سان پنهنجي انهن ٻانهن ۾ شامل ڪر

ف١٨ يعني انهن کي معجزا ڏيکاريا ويا.

ف١٩ ۽ اهي ڄاڻيندا هئا ته بيشڪ اهي نشانيون الله تعالىٰ جي طرفان آهن، پر ان جي باوجود پنهنجن زبانن سان انڪار ڪندا رهيا.

ف٢٠ جو ٻوڙي هلاڪ ڪيا ويا.

ف٢١ يعني فيصلي ۽ سياست جو علم ۽ حضرت داؤد کي جبلن ۽ پکين جي تسبيح جو علم ڏنو سي ۽ حضرت سليمان کي جانورن ۽ پکين جي ٻولين جو (خازن).

ف٢٢ نبوت ۽ ملڪ عطا فرمائي ۽ جنن، انسانن ۽ شيطانن کي تابع ڪري.

ف٢٣ نبوت، علم ۽ ملڪ ۾.

ف٢٤ يعني گهڻائي سان دنيا ۽ آخرت جون نعمتون اسان کي عطا فرمايون ويون. ف٢٥ روايت ٿيل آهي ته حضرت سليمان عليه الصلوٰة والسلام کي الله تعالىٰ زمين جي اوڀر ۽ اولهه جو ملڪ عطا فرمايو. چاليهه سال پاڻ ان جو مالڪ رهيو پوءِ ساري دنيا جي بادشاهي عطا فرمايائين. جنن، انسانن، شيطانن پکين، جانورن ۽ وحشي جانورن سڀني تي سندس حڪومت هئي ۽ هر هڪ شيءِ جي ڪيس زبان عطا فرمايائين ۽ عجيب و غريب صنعتون سندس زماني ۾ ترقي ڪئي.

ف٢٦ اڳتي وڌڻ کان ته جيئن سڀ گڏ جي وڃن، پوءِ هلايا ويندا هئا.

ف٢٧ يعني طائف يا شام ۾ ان وادي تان لنگهيا جتي ڪولين گهڻي تعداد ۾ هيون.

ف٢٨ جيڪا ڪولين جي مالڪه هئي، سالنگري هئي.

لطيفو:- جڏهن حضرت قتاده رضي الله تعالىٰ عنه ڪوفه ۾ داخل ٿيو ۽ اتان جي خلق متس عاشق ٿي پيئي. پاڻ انهن ماڻهن کي چيائين، جيڪي گهرو معلوم ڪريو. حضرت امام ابو حنيفه رضي الله تعالىٰ عنه ان وقت نوجوان هو، ان فرمايو ته حضرت سليمان عليه السلام جي ڪولِ مادي هئي يا نر؟ حضرت قتاده ماٺ ٿي ويو. پوءِ امام صاحب فرمايو ته اها مادي هئي. کانئس دريافت ڪيو ويو ته اهو توهان کي ڪهڙي طرح معلوم ٿيو؟ پاڻ فرمايائين ته قرآن ڪريم ۾ ارشاد ٿيو قَالَتْ نَمْلَةٌ جيڪڏهن نر هجي ها ته قرآن شريف ۾ قَالَ نَمْلَةٌ وارد ٿئي ها (سبحان الله!). هن مان حضرت امام صاحب جي علم جو شان معلوم ٿئي ٿو. مطلب ته جڏهن ڪولين جي ان مالڪه حضرت سليمان عليه السلام جو لشڪر ڏٺو ته چوڻ لڳي.

ف٢٩ اهو ان ڪري چيو ته اها ڄاڻيندي هئي ته حضرت سليمان عليه السلام نبي آهي، عدل وارو آهي، جبر ۽ زيادتي سندس شان نه آهي. ان ڪري جيڪڏهن سندس لشڪر کان ڪولين ڪچليون وينديون ته اهي بي خبريءَ ۾ ئي ڪچلجي وينديون جو اهي لنگهندا هجن ۽ هن طرف نه واجهائن. ڪول جي اها ڳالهه حضرت سليمان عليه السلام ٽن ميلن کان ٻڌي ورتي ۽ هوا هر شخص جو ڪلام سندس ڪنن مبارڪن تائين پهچائيندي هئي. جڏهن پاڻ ڪولين جي وادي تي پهتو ته هن پاڻ پنهنجن لشڪرن کي بيهڻ جو حڪم فرمايائين ايستائين جو ڪوليون پنهنجن ٻرن ۾ داخل ٿي ويون. حضرت سليمان عليه السلام جو سير جيتوڻيڪ هوا تي هو، مگر ٻري نه آهي ته اهو مقام سندس نزول جي جاءِ هجي. ف٣٠ نبين سڳورن جو کلڻ تبسم ئي هوندو آهي، جهڙي طرح حديثن ۾ وارد ٿيل آهي. اهي سڳورا ٽهڪ ڏيئي نه کلندا آهن. ف٣١ نبوت، ملڪ ۽ علم عطا فرمائي.

الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَالِيَ لَآ اَرَى الْهُدْهُدَ ۖ اَمْ كَانَ
جيڪي تنهنجي خاص قرب جي لائق آهن. ف٣٢ ۽ پکين جي جاچ ڪيائين ته چيائين ڪهڙي ڳالهه آهي مان هُدهُد کي نٿو ڏسان
مِنَ الْغَآئِبِيْنَ ﴿٢٠﴾ لَاُعَذِّبَنَّهٗ عَذَابًا شَدِيْدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهٗٓ اَوْ لَيَاْتِيَنِّيْ
يا اهو واقعي غير حاضر آهي. مان ان کي ضرور سخت سزا ڏيندس ف٣٣ يا ان کي ذبح ڪندس يا ڪو روشن دليل
بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيْدٍ فَقَالَ اَحَطْتُّ بِمَا لَمْ تُحِطْ
مون وٽ پيش ڪري ف٣٤ پوءِ ٿوري دير ٿي گذري جو ان اچي ف٣٥ عرض ڪيو ته مان اها ڳالهه ڏسي آيو آهيان جيڪا
بِهٖ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍۢ بِنَبَاٍ يَّقِيْنٍ ﴿٢٢﴾ اِنِّيْ وَجَدْتُّ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ
حضور ڏٺي ۽ مان سبا شهر کان حضور وٽ هڪ يقيني خبر آندي آهي مون هڪ عورت ڏٺي ف٣٦. جيڪا انهن تي بادشاهي
وَاُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَّلَهَا عَرْشٌ عَظِيْمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُّهَا وَقَوْمَهَا
ڪري ٿي ۽ ان کي هر شيءِ منجهان حصو مليو آهي ف٣٧ ۽ ان جو تخت وڏو آهي. ف٣٨ مون ان کي ۽ ان جي قوم کي ڏٺو
يَسْجُدُوْنَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ
جو الله کي ڇڏي سج کي سجدو ڪندا آهن ف٣٩ ۽ شيطان انهن جا عمل انهن جي نظر ۾ خوبصورت بنائي
فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُوْنَ ﴿٢٤﴾ اَلَّا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ
انهن کي سڌي راهه کان روڪي ڇڏيو ف٤٠ پوءِ اهي واٽ نٿا لهن. ڇو نٿا سجدو ڪن الله کي جيڪو
يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ ﴿٢٥﴾
ڪڍي ٿو آسمانن ۽ زمين جون لڪل شيون ف٤١ ۽ ڄاڻي ٿو جو ڪجهه اوهان لڪايو ٿا ۽ ظاهر
اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿٢٦﴾ السجدة قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ
ڪريو ٿا. ف٤٢ الله آهي جنهن کان سواءِ ڪو سچو معبود نه آهي اهو وڏي عرش جو مالڪ آهي. سليمان فرمايو ته هاڻي اسان ڏسون ٿا
اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٢٧﴾ اِذْهَبْ بِّكِتٰبِيْ هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ
ته تو سچ ڳالهايو آهي يا تون ڪوڙن منجهان آهين. ف٤٣ منهنجو هي فرمان کڻي وڃي انهن تي اڇلاءِ.
تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُوْنَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنِّيْٓ اُلْقِيَ
پوءِ انهن کان جدا هٽي ڪري ڏس ته اهي ڪهڙو جواب ڏين ٿا ف٤٤ انهي عورت چيو ته اي سردارو بيشڪ منهنجي
اِلَيَّ كِتٰبٌ كَرِيْمٌ ﴿٢٩﴾ اِنَّهٗ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهٗ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿٣٠﴾
طرف عزت وارو هڪ خط اڇليو ويو آهي ف٤٥ بيشڪ اهو سليمان جي طرف کان آهي ۽ بيشڪ اهو الله نهايت مهربان رحم واري جي

ف٣٢ نبي ۽ ولي سڳورا.

ف٣٣ ان جا کنڀ پٽي يا ان کي سندس پيارن کان جدا ڪري يا ڪيس ڪوسن جو خادم بڻائي يا ڪيس غير جانورن سان گڏ قيد ڪري ۽ هُدهُد کي مصلحت جي مطابق عذاب ڪرڻ سندس لاءِ حلال هو ۽ جڏهن پکي سندس لاءِ تابع ڪيا ويا هُئا ته پوءِ انهن کي ادب سيکارڻ به ضرورت ۽ تقاضا آهي.

ف٣٤ جنهن سان ان جي معذوري ظاهر ٿئي.

ف٣٥ نهايت عاجزي، انڪساري، ادب ۽ تواضع سان معافي گهري ڪري.

ف٣٦ جنهن جو نالو بلقيس آهي.

ف٣٧ جيڪو بادشاهن جي لاءِ مناسب هوندو آهي.

ف٣٨ جنهن جي ڊيگهه اسي گز، ويڪر چاليهه. سون ۽ چاندي جو جواهرن سان سينگاريل.

ف٣٩ ڇو ته اهي ماڻهو سج پرست مجوسي هُئا.

ف٤٠ سڌي رستي مان مُراد حق جو طريقو ۽ دين اسلام آهي.

ف٤١ آسمان جي لڪل شين مان برسات ۽ زمين جي لڪل شين مان وڻ مُراد آهن

ف٤٢ هن سج پرستن، بلڪ سمورن باطل پرستن جو رد آهي، جيڪي الله تعالى کان سواءِ ڪنهن کي به پوڄن. مقصد هي آهي ته عبادت جو حقدار صرف اهو آهي، جيڪو نه ميني ۽ آسماني ڪائنات تي قدرت رکندو هجي ۽ سڀني معلومات جو عالم هجي، جيڪو ايئن نه آهي، اهو ڪنهن به طرح عبادت جو مستحق نه آهي.

ف٤٣ پوءِ حضرت سليمان عليه السلام هڪ خط لکيو، جنهن جو مضمون هي هو ته خدا جي ٻانهي سليمان بن داؤد جي طرف کان شهر سبا جي ملڪه بلقيس جي طرف
السجدة ٨
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ. ان تي سلام، جيڪو هدايت قبول ڪري. ان کان پوءِ مطلب هي ته تون مون تي بلندي نه ڳُهر ۽ منهنجي حضور ۾ مطيع ٿي حاضر ٿي. اُن تي پاڻ پنهنجي مُهر لڳايائين ۽ هُدهُد کي فرمايائين.

ف٤٤ اهڙي طرح هُدهُد اُهو خط مبارڪ کڻي بلقيس وٽ پهتو. ان وقت بلقيس جي چوڌاري سندس امير ۽ وزيرن جو ميڙ ويٺل هو، هُدهُد اهو خط مبارڪ بلقيس جي گود ۾ اڇلايو ۽ اها ان کي ڏسي خوف کان ڏڪي وئي ۽ پوءِ ان تي مهر ڏسي ڪري.

ف٤٥ اُن انهيءَ خط کي عزت وارو ياهن ڪري چيو ته ان تي مهر لڳل هُئي جنهن کان ان ڄاتو ته خط جو موڪليندڙ جليل المنزلت بادشاهه آهي يا هن ڪري ته ان خط جي شروعات الله تعالى جي پاڪ نالي سان هُئي. پر ان ٻڌايو ته اهو خط ڪنهن جي طرف کان آيو آهي. اهڙي طرح چيائين.

اَلَّا تَعۡلُوۡا عَلَیَّ وَاۡتُوۡنِیۡ مُسۡلِمِیۡنَ ﴿٣١﴾ ع قَالَتۡ یٰۤاَیُّهَا الۡمَلَؤُا اَفۡتُوۡنِیۡ فِیۡۤ

نالي ٿا آهي. ۽ هي ته منهنجي آڏو سرڪشي نه ڪريو ف٤٦ ۽ مون وٽ ڪنڌ جهڪائي حاضر ٿيو ف٤٧ چيائين اي سردارو منهنجي هن ڪم ۾

اَمۡرِیۡ ۚ مَا كُنۡتُ قَاطِعَةً اَمۡرًا حَتّٰی تَشۡهَدُوۡنِ ﴿٣٢﴾ قَالُوۡا نَحۡنُ اُولُوۡا قُوَّةٍ وَّ

مون کي راءِ ڏيو مان ڪنهن به ڪم ۾ ڪو قطعي فيصلو نه ٿي ڪريان ايستائين جيستائين جو توهان مون وٽ حاضر هجو. انهن چيو ته اسان طاقتور

اُولُوۡا بَاۡسٍ شَدِیۡدٍ ۙ۬ وَّالۡاَمۡرُ اِلَیۡكِ فَانۡظُرِیۡ مَاذَا تَاۡمُرِیۡنَ ﴿٣٣﴾ قَالَتۡ اِنَّ

۽ وڏي سخت لڙائي وارا آهيون ف٤٨ ۽ اختيار تنهنجو آهي پوءِ ڏس ڪهڙو حڪم ڏين ٿي. ف٤٩ چيائين بيشڪ

الۡمُلُوۡكَ اِذَا دَخَلُوۡا قَرۡیَةً اَفۡسَدُوۡهَا وَجَعَلُوۡۤا اَعِزَّةَ اَهۡلِهَاۤ اَذِلَّةً ۚ وَكَذٰلِكَ

بادشاه جڏهن ڪنهن ڳوٺ ۾ ف٥٠ داخل ٿيندا آهن ته ان کي تباهه ڪري ڇڏيندا آهن ۽ ان جي عزت وارن کي ف٥١ ذليل ۽ ائين ئي

یَفۡعَلُوۡنَ ﴿٣٤﴾ وَاِنِّیۡ مُرۡسِلَةٌ اِلَیۡهِمۡ بِهَدِیَّةٍ فَنٰظِرَةٌۢ بِمَ یَرۡجِعُ الۡمُرۡسَلُوۡنَ ﴿٣٥﴾

ڪندا آهن ف٥٢. ۽ مان ان جي طرف تحفو موڪليان ٿي پوءِ ڏسان ٿي ته ايلچي ڪهڙو جواب وٺي

فَلَمَّا جَآءَ سُلَیۡمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّوۡنَنِ بِمَالٍ ۫ فَمَاۤ اٰتٰىنِۦَ اللّٰهُ خَیۡرٌ مِّمَّاۤ

موٽي ٿو ف٥٣ پوءِ جڏهن اهو ف٥٤ سليمان وٽ آيو فرمايائين ڇا توهان مال سان منهنجي مدد ڪريو ٿا پوءِ مون کي جو ڪجهه الله ڏنو

اٰتٰىكُمۡ ۚ بَلۡ اَنۡتُمۡ بِهَدِیَّتِكُمۡ تَفۡرَحُوۡنَ ﴿٣٦﴾ اِرۡجِعۡ اِلَیۡهِمۡ فَلَنَاۡتِیَنَّهُمۡ بِجُنُوۡدٍ

ف٥٥ اهو ڏيڪلو آهي انهيءَ کان جيڪو توهان کي ڏنائين ف٥٦ بلڪ توهان ئي پنهنجي تحفن تي خوش ٿيندا آهيو. ف٥٧ انهن جي طرف موٽي

لَّا قِبَلَ لَهُمۡ بِهَا وَلَنُخۡرِجَنَّهُمۡ مِّنۡهَاۤ اَذِلَّةً وَّهُمۡ صٰغِرُوۡنَ ﴿٣٧﴾ قَالَ

وڃ پوءِ اسان انهن تي ضرور اهڙو لشڪر چاڙهينداسين جنهن جي انهن کي طاقت نه هوندي ۽ ضرور اسان انهن کي ان شهر مان ذليل ڪري

یٰۤاَیُّهَا الۡمَلَؤُا اَیُّكُمۡ یَاۡتِیۡنِیۡ بِعَرۡشِهَا قَبۡلَ اَنۡ یَّاۡتُوۡنِیۡ مُسۡلِمِیۡنَ ﴿٣٨﴾ قَالَ

ڪڍي ڇڏينداسين اهڙي طرح جو اهي عاجز ۽ هيڻا هوندا ف٥٨ سليمان فرمايو توهان مان ڪير آهي جيڪو ان جو تخت مون وٽ کڻي اچي هن کان اڳ ۾ جو اهي منهنجي

عِفۡرِیۡتٌ مِّنَ الۡجِنِّ اَنَا اٰتِیۡكَ بِهٖ قَبۡلَ اَنۡ تَقُوۡمَ مِنۡ مَّقَامِكَ ۚ

دربار ۾ فرمانبرداري ڪري حاضر ٿين. ف٥٩ هڪ وڏي خبيث جن چيو ته مان اهو تخت حضور ۾ حاضر ڪندس هن کان اڳ جو حضور اجلاس کان

وَاِنِّیۡ عَلَیۡهِ لَقَوِیٌّ اَمِیۡنٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِیۡ عِنۡدَهٗ عِلۡمٌ مِّنَ الۡكِتٰبِ

اٿو. ف٦٠ ۽ مان بيشڪ ان تي طاقت وارو امانت دار آهيان ف٦١ ان عرض ڪيو جنهن وٽ ڪتاب جو علم هو ف٦٢ مان

اَنَا اٰتِیۡكَ بِهٖ قَبۡلَ اَنۡ یَّرۡتَدَّ اِلَیۡكَ طَرۡفُكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسۡتَقِرًّا عِنۡدَهٗ

ان کي حاضر ڪندس حضور ۾ اک ڇنڀ کان اڳ ف٦٣ پوءِ جڏهن سليمان تخت کي پاڻ وٽ رکيل ڏٺو

ع ٢/١٧/١٧

ف٤٦ يعني منهنجي ارشاد جي تعميل ڪريو ۽ تڪبر نه ڪريو جهڙي طرح ڪي بادشاه ڪندا آهن. ف٤٧ فرمانبردارانه شان سان. خط جو مضمون ٻڌي بلقيس پنهنجي بادشاهيءَ جي اميرن جي طرف متوجه ٿي. ف٤٨ هن مان مُراد هي هئي ته جيڪڏهن تنهنجي راءِ جنگ ڪرڻ جي هجي ته اسان ان لاءِ تيار آهيون، بهادر ۽ شجاع آهيون، قوت ۽ توانائي وارا آهيون، گهڻيون فوجون رکون ٿا. جنگ آزمائيندڙ آهيون. ف٤٩ اي ملڪه! اسان تنهنجي مدد ڪنداسون، تنهنجي حڪم جا منتظر آهيون. ان جواب ۾ انهن هي اشارو ڪيو ته راءِ جنگ جي لاءِ آهي يا سندن مطلب هي هجي ته اسان جنگي ماڻهو آهيون، راءِ ۽ مشورو اسان جو ڪم نه آهي. تون پاڻ عقل ۽ تدبير واري آهين. اسان هر حال ۾ تنهنجي تابعداري ڪنداسون. جڏهن بلقيس ڏٺو ته هي ماڻهو جنگ جي طرف مائل آهن ته ان انهن کي سندن راءِ جي خطا کان آگاهه ڪيائين ۽ جنگ جا نتيجا ٻڌايائين. ف٥٠ پنهنجي زور ۽ طاقت سان. ف٥١ قتل، قيد، ذلت، توهين ۽ بي عزتي سان ڪڍ. ف٥٢ اهوئي بادشاهن جو طريقو آهي. بادشاهن جي عادت جو جيڪو ان کي علم هو، ان جي بنا تي ان هي چيو ۽ ان جي مُراد هي هئي ته جنگ مناسب نه آهي. ان ۾ ملڪ ۽ ملڪ وارن جي تباهي ۽ بربادي جو خطرو آهي. ان کان پوءِ ان پنهنجي راءِ جو اظهار ڪيو ۽ چيو. ف٥٣ هن مان معلوم ٿي ويندو ته اهو بادشاه آهي يا نبي، جو ته بادشاه عزت ۽ احترام سان ڳڻ هديو قبول ڪندا آهن. سو جيڪڏهن بادشاه هوندو ته هديو قبول ڪندو ۽ جيڪڏهن نبي آهي ته هديو قبول نه ڪندو ۽ هن کان سواءِ جو اسان سندس دين جي تابعداري ڪريون، اهو ڪنهن بي ڳالهه تي راضي نه ٿيندو. پوءِ ان پنج سؤ غلام ۽ پنج سؤ ٻانهيون بهترين لباس ۽ زيورن سان سينگاري، سون جي جڙتيل هنن تي سوار ڪري موڪليون ۽ پنج سؤ سون جون سرون ۽ جواهرن سان سينگاريل تاج، مُشڪ ۽ عنبر وغيره هڪ خط سان گڏ پنهنجي قاصد سان روانا ڪيائين. هُدهُد اهو ڏسي هليو ۽ ان حضرت سليمان عليه السلام کي سموري خبر پهچائي. پاڻ حڪم ڏنائين ته سون ۽ چاندي جون سرون ناهيون نون فرسنگن جي ميدان ۾ وڇايون وڃن ۽ ان جي چوڌاري سون ۽ چاندي سان احاطي جي بلنديت ناهي وڃي ۽ خشڪي ۽ پاڻيءَ جا خوبصورت جانور ۽ جنن جا ٻچا ميدان جي ساڄي ۽ کاٻي پاسي حاضر ڪيا وڃن. ف٥٤ يعني بلقيس جو قاصد پنهنجي جماعت سان گڏ هديو کڻي ڪري. ف٥٥ يعني دين، نبوت، حڪمت ۽ ملڪ. ف٥٦ مال ۽ دُنيا جو سامان. ف٥٧ يعني توهان هڪ ٻئي تي فخر ڪرڻ وارا آهيو، دُنيا جي ظاهري سينگار تي فخر ڪريو ٿا ۽ هڪ ٻئي جي هديي تي خوش ٿيو ٿا. مون کي نه دنيا سان خوشي ٿيندي آهي نه ان جي حاجت. الله تعاليٰ مون کي ايترو گهڻو عطا فرمايو جو ٻين کي نه ڏنائين، هن جي باوجود دين ۽ نبوت سان مون کي مُشرف ڪيائين. ان کان پوءِ حضرت سليمان عليه السلام وفد جي امير منذر بن عمرو کي فرمايو ته اهي هديا کڻي ڪري. ف٥٨ يعني جيڪڏهن اهي مون وٽ مسلمان ٿي حاضر نه ٿيا ته پوءِ اهو انجام ٿيندو. جڏهن قاصد هديا کڻي بلقيس وٽ پهتو ۽ سمورا واقعا ٻڌايائين ته هن ان چيو بيشڪ اهو نبي آهي ۽ اسان کي ان سان مقابلي جي طاقت نه آهي ۽ ان پنهنجو تخت ستن محلن مان سيني کان پوئين محل ۾ محفوظ ڪري سمورا دروازا قلفن سان بند ڪرائي ۽ انهن تي پهريدار مقرر ڪيا ۽ پاڻ حضرت سليمان عليه السلام جي خدمت ۾ پهچڻ جو انتظام ڪيائين ته جيئن ڏسي ته ان کي پاڻ ڪهڙو حڪم فرمائن ٿا سوا هڪ وڏو لشڪر وٺي نبي سڳوري جي خدمت ۾ پيش ٿيڻ خاطر رواني ٿي، جنهن ۾ ٻارهن هزار نواب هئا ۽ هر نواب سان هزارين لشڪري. جڏهن ايترو ويجهو پهتي جو حضرت سڳوري کان صرف هڪ فرسنگ جو مفاصلو رهجي ويو. ف٥٩ هن مان سندس مطلب هي هو ته ان جو تخت حاضر ڪري ان کي الله تعاليٰ جي قدرت ۽ پنهنجي نبوت تي دلالت ڪرڻ وارو معجزو ڏيکاري، ڪن چيو آهي ته پاڻ گهريائين ته ان جي اچڻ کان اڳ ان جي جڳهه تبديل ڪجي ۽ ان سان سندس عقل جو امتحان فرمائجي ته سڃاڻي سگهي ٿي يا نه؟ ف٦٠ ۽ سندس اجلاس صبح کان ٻن پهرن تائين ٿيندو هو. ف٦١ حضرت سليمان عليه السلام فرمايو ته مان ان کان جلد گهران ٿو. ف٦٢ يعني سندس وزير آصف بن برخيا، جيڪو الله تعاليٰ جو اسم اعظم ڄاڻندو هو. ف٦٣ حضرت سليمان عليه السلام فرمايو آڻ، حاضر ڪر. آصف عرض ڪيو توهان نبي، نبي جا فرزند آهيو ۽ جيڪو رتبو بارگاهِ الاهيءَ ۾ توهان کي حاصل آهي، سو ڪنهن کي حاصل نه آهي. توهان دُعا گهرو ته اهو توهان وٽ ئي هوندو. پاڻ فرمايا ٺيڪ تون سچ چوين ٿو ۽ دُعا گهريائين. انهيءَ وقت تخت زمين جي هيٺان هيٺان هلندو حضرت سليمان عليه السلام جي ڪُرسي جي ويجهو ظاهر ٿيو.

قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ ۖ لِيَبْلُوَنِيْٓ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ ؕ وَمَنْ شَكَرَ

چيائين هي منهنجي رب جي مهرباني آهي تان جو مون کي آزمائي ته مان شڪر ڪريان ٿو يا ناشڪري ۽ جيڪو شڪر ڪري ٿو

فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّيْ غَنِيٌّ كَرِيْمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوْا

پنهنجي فائدي جي واسطي شڪر ڪري ٿو ٦٤ ۽ جيڪو ناشڪري ڪري ته منهنجو رب بي نياز آهي سهڻين خوبين وارو. سليمان حڪم ڏنو

لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِيْٓ اَمْ تَكُوْنُ مِنَ الَّذِيْنَ لَا يَهْتَدُوْنَ ﴿٤١﴾

عورت جي تخت کي وضع مٽائي ان جي سامهون بيحالل ڪري ڇڏيو ته اسان ڏسون ته اها راهه لهي ٿي يا نا واقفن مان ٿئي ٿي.

فَلَمَّا جَآءَتْ قِيْلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ ؕ قَالَتْ كَاَنَّهٗ هُوَ ۚ وَاُوْتِيْنَا الْعِلْمَ

پوءِ اها جڏهن آئي ته ان کي چيو ويو ته ڇا تنهنجو تخت اهڙو ئي آهي چيائين ڄڻ ته هي اهو ئي آهي ٦٥ ۽ اسان کي هن واقعي کان اڳ ئي خبر

مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَّعْبُدُ مِنْ دُوْنِ

ملي وئي ٦٦ ۽ اسان فرمانبردار ٿيا سي ٦٧ ۽ ان کي روڪيو ٦٨ ان شيءِ جنهن کي اها الله کان سواءِ پوڄيندي هئي

اللّٰهِ ؕ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ﴿٤٣﴾ قِيْلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ۚ فَلَمَّا رَاَتْهُ

بيشڪ اها ڪافر ماڻهن مان هئي. ان کي چيو ويو ته صحن ۾ اچ ٦٩ پوءِ جڏهن اُن ان کي ڏٺو ته ان کي گمان ڪيائين

حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَّكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا ؕ قَالَ اِنَّهٗ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيْرَ ؕ

گهرو پاڻي ۽ پنهنجون پنيون کولڻ لڳي ٧٠ سليمان فرمايو هي ته هڪ لسو صحن آهي شيشن جا جڙيل ٧١ عورت عرض ڪيو

قَالَتْ رَبِّ اِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ

اي منهنجا رب مان پاڻ تي ظلم ڪيو ٧٢ ۽ هاڻي سليمان سان گڏ الله جي حضور ڪنڌ جهڪايان ٿي جيڪو سموري جهان جو رب آهي.

الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰى ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صٰلِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ

٧٣ ۽ تحقيق اسان ثمود جي طرف سندس هم قوم صالح کي موڪليو ان لاءِ ته توهان الله جي پوڄا ڪريو ٧٤ ته ڏهن اهي ٻه ٽولا ٿي ويا

فَاِذَا هُمْ فَرِيْقٰنِ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُوْنَ بِالسَّيِّئَةِ

٧٥ جهڳڙو ڪندي ٧٦ صالح فرمايو اي منهنجي قوم ڇو ٿا تڪڙ ڪيو ٧٧ برائي جي چڱائي کان اڳ

قَبْلَ الْحَسَنَةِ ۚ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُوْنَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا

٧٨ الله کان بخشش ڇو نٿا گهرو ٧٩ شايد توهان تي رحم ٿئي. ٨٠ چيائون اسان بري فال ورتي آهي توهان

بِكَ وَبِمَنْ مَّعَكَ ؕ قَالَ طٰٓئِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُوْنَ ﴿٤٧﴾

۽ تنهنجي سائين مان ٨١ فرمايائين توهان جي بدفالي الله وٽ آهي ٨٢ بلڪ توهان ماڻهو فتني ۾ پيا آهيو ٨٣

ع ٣ ‏ ١٣ ‏ ١٨

ف ٦٤ ته ان شڪر جو نفعو خود ان شڪرگذار جي طرف عائد ٿئي ٿو.

ف ٦٥ ان جواب مان ان جو ڪمال عقل معلوم ٿيو. هاڻي ان کي چيو ويو ته هي تنهنجو ئي تخت آهي. دروازي بند ڪرڻ، قلف لڳائڻ، پهريدار مقرر ڪرڻ سان ڪهڙو فائدو ٿيو. ان تي ان چيو.

ف ٦٦ الله تعالىٰ جي قدرت ۽ توهان جي نبوت جي صحت جي هُدهُد جي واقعي مان ۽ وفد جي امير کان.

ف ٦٧ اسان توهان جي اطاعت ۽ توهان جي فرمانبرداري اختيار ڪئي.

ف ٦٨ الله تعالىٰ جي عبادت ۽ توحيد کان يا اسلام جي طرف اڳتي وڌڻ کان.

ف ٦٩ اهو صحن شفاف شيشي جو هو، ان جي هيٺان پاڻي جاري هو.

ان ۾ مڇيون هيون ۽ ان جي وچ ۾ حضرت سليمان عليه السلام جو تخت هو، جنهن تي پاڻ جلوه افروز هو.

ف ٧٠ ته جيئن پاڻي ۾ هلي ڪري حضرت سليمان عليه السلام جي خدمت ۾ حاضر ٿئي.

ف ٧١ هي پاڻي نه آهي. اهو ٻڌي ڪري بلقيس پنهنجون پنيون لڪايون ۽ ان سان ان کي گهڻو تعجب ٿيو ۽ ان يقين ڪيو ته حضرت سليمان عليه السلام جو ملڪ ۽ حڪومت الله تعالىٰ جي طرف کان آهي ۽ انهن عجائبات سان ان الله تعالىٰ جي توحيد ۽ سندس نبوت تي دليل ورتو. هاڻي حضرت سليمان عليه السلام ان کي اسلام جي دعوت ڏني.

ف ٧٢ جو تنهنجي غير جي پوڄا ڪيم، پڻ سج جي پوڄا ڪئي.

ف ٧٣ اهڙي طرح ان خلوص سان گڏ توحيد ۽ اسلام کي قبول ڪيو ۽ خالص الله تعالىٰ جي عبادت اختيار ڪيائين.

ف ٧٤ ۽ ڪنهن کي ان جو شريڪ نه ڪريو.

ف ٧٥ هڪ مؤمن ۽ ٻيو ڪافر.

ف ٧٦ هر هڪ ٽولو پاڻ کي ئي حق تي سمجهندو هو ۽ ٻئي پاڻ ۾ وڙهندا هئا. ڪافر ٽولي چيو اي صالح جنهن عذاب جو تون واعدو ڏين ٿو، ان کي آڻ جيڪڏهن رسولن مان آهين.

ف ٧٧ يعني مصيبت ۽ عذاب جي.

ف ٧٨ ڀلائي مان مُراد عافيت ۽ رحمت آهي.

ف ٧٩ عذاب نازل ٿيڻ کان اڳ ڪفر کان توبهه ڪري، ايمان آڻي.

ف ٨٠ ۽ دُنيا ۾ عذاب نه ڪيو وڃي.

ف ٨١ حضرت صالح عليه السلام جڏهن سعوث ٿيو ۽ قوم تڪذيب ڪئي. ان ڪري برسات رُڪجي وئي ۽ ڏڪار اچي ويو، ماڻهو بک مرڻ لڳا. ان کي انهن حضرت صالح عليه السلام جي تشريف آوري جي طرف نسبت ڪئي ۽ سندس آمد کي بدبختي سمجهيائون.

ف ٨٢ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته بدبختي جيڪا توهان وٽ آئي آهي سا توهان جي ڪفر جي سبب الله تعالىٰ جي طرفان آئي ۽

ف ٨٣ آزمائش ۾ وڌا ويا آهيو، يا پنهنجي دين جي ڪري عذاب ۾ مبتلا ٿيا آهيو.

وَكَانَ فِى الْمَدِيْنَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُّفْسِدُوْنَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُوْنَ ﴿٤٨﴾

۽ شهر ۾ نَوَ ماڻهو هُئا ف٨٤ جيڪي زمين ۾ فساد مچائي رهيا هُئا ۽ اصلاح نہ ٿي ڪري رهيا هُئا.

قَالُوْا تَقَاسَمُوْا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهٗ وَاَهْلَهٗ ثُمَّ لَنَقُوْلَنَّ لِوَلِيِّهٖ مَا شَهِدْنَا

پاڻ ۾ الله جا قسم کڻي چيائون تہ اسان رات ضرور ڇاپو هڻنداسين صالح ۽ ان جي گهر وارن تي ف٨٥ پوءِ ان جي وارث کي ف٨٦ چونداسين

مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوْا مَكْرًا وَّمَكَرْنَا مَكْرًا وَّهُمْ لَا

تہ ان گهر وارن جي قتل جي وقت اسان حاضر نہ هُئاسين ۽ بيشڪ اسان سچا آهيون ۽ انهن پنهنجي طريقي جي سازش ڪئي ۽ اسان پنهنجي مخفي تدبير فرمائي ف٨٧

يَشْعُرُوْنَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٥١﴾

۽ اهي غافل رهيا. پوءِ ڏس تہ ڪهڙو انجام ٿيو انهن جي مڪر جو اسان هلاڪ ڪري ڇڏيو انهن کي ۽ انهن جي سموري قوم

فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوْا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٥٢﴾

کي ف٨٩ پوءِ هي آهن انهن جا ڊٺل گهر سندس ظلم جي بدلي بيشڪ ان ۾ نشاني آهي ڄاڻ وارن جي واسطي

وَاَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿٥٣﴾ وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖۤ اَتَاْتُوْنَ

۽ اسان بچائي ورتو انهن کي جن ايمان آندو ف٩٠ ۽ ڊڄندا هُئا. ف٩١ ۽ لوط کي جڏهن ان پنهنجي قوم کي چيو

الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ﴿٥٤﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ

ڇا بيحيائي تي لهي آيا آهيو ف٩٢ ۽ توهان سمجهو ٿا ف٩٣ ڇا شهوت جي نيت سان توهان مردن وٽ وڃو ٿا

دُوْنِ النِّسَآءِ ؕ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿٥٥﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖۤ اِلَّآ

عورتن کي ڇڏي ف٩٤ بلڪ توهان جاهل ماڻهو آهيو ف٩٥ پوءِ ان جي قوم جو ڪو جواب نہ هو

اَنْ قَالُوْۤا اَخْرِجُوْۤا اٰلَ لُوْطٍ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَّتَطَهَّرُوْنَ ﴿٥٦﴾

مگر هي تہ چيائون لوط جي گهراڻي کي پنهنجي ڳوٺ مان ڪڍي ڇڏيو، هي ماڻهو تہ پاڪ رهڻ چاهن ٿا

فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗۤ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۫ قَدَّرْنٰهَا مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾ وَاَمْطَرْنَا

ف٩٦ پوءِ اسان ان کي ۽ ان جي گهر وارن کي ڇوٽڪارو ڏنو مگر ان جي زال جنهن جي لاءِ اسان طئي ڪري ڇڏيو هو تہ اها پٺتي

عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ فَسَآءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ

ع ١٤ ١٩

رهجي ويندڙن ۾ آهي ف٩٧ ۽ اسان انهن تي هڪ برسات وسائي ف٩٨ پوءِ ڪهڙي نہ بري بارش هئي ڏيڄاريلن جي. ٿون چئو سڀ تعريفون الله جي

عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ؕ آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٩﴾ ؕ

واسطي ف٩٩ ۽ سلام سندس چونڊيل ٻانهن تي ف١٠٠ ڇا الله بهتر آهي ف١٠١ يا انهن جا ٺهيل ڪيا شريڪ ف١٠٢

ف٨٤ يعني ثمود جي شهر ۾، جنهنجو نالو حجر آهي. انهن جي شريف زادن مان نَوَ شخص هُئا، جن جو سردار قدار بن سالف هو. اهي ئي ماڻهو آهن، جن ڏاچي جي ڪُچن ڪپڻ ۾ ڪوشش ڪئي هئي. ف٨٥ يعني رات جي وقت ان کي ۽ سندس اولاد کي ۽ سندس تابعدارن کي، جن ان تي ايمان آندو آهي، قتل ڪنداسون. ف٨٦ جنهن کي ان جي خون جي بدلي طلب ڪرڻ جو حق هوندو. ف٨٧ يعني انهن جي مڪر جي جزا هيءَ ڏني جو انهن جي عذاب ۾ جلدي فرمائي. ف٨٨ يعني انهن نَوَن شخصن کي. حضرت ابن عباس رضى الله تعالى عنهما فرمايو تہ ان رات الله تعالى حضرت صالح عليه السلام جي گهر جي حفاظت جي لاءِ ملائڪ موڪليا: اهي نَوَ شخص هٿيارن سان ليس ٿي حضرت صالح عليه السلام جي دروازي تي آيا. ملائڪن انهن کي پٿر هنيا. اهي پٿر لڳندا هُئا پر هڻڻ وارا نظر نہ ايندا هُئا. اهڙي طرح انهن نَوَن کي هلاڪ ڪيائين. ف٨٩ هولناڪ آواز سان. ف٩٠ حضرت صالح عليه السلام تي. ف٩١ ان جي نافرماني کان، انهن ماڻهن جو تعداد چار هزار هو. ف٩٢ ان بي حيائي مان مراد انهن جي بدڪاري آهي. ف٩٣ يعني ان فعل جي قباحت ڄاڻو ٿا يا هيءَ معنيٰ آهي تہ هڪ ٻئي جي سامهون بي پرده علی الاعلان بدڪاري جو ارتڪاب ڪريو ٿا يا هي تہ توهان پنهنجن کان اڳين نافرماني ڪرڻ وارن جي تباهي ۽ انهن جي عذاب جا نشان ڏسو ٿا پوءِ بہ ان بداعمالي ۾ مبتلا ٿيو ٿا. ف٩٤ هن جي باوجود، جو مردن جي لاءِ عورتون ٺاهيون ويون آهن. مردن لاءِ مرد ۽ عورتن لاءِ عورتون نہ ناهيون ويون آهن. انهيءَ ڪري اهو فعل حڪمتِ الاهي جي مخالفت آهي. ف٩٥ جو اهڙو فعل ڪريو ٿا. ف٩٦ ۽ ان خراب ڪم کي منع ڪن ٿا. ف٩٧ عذاب ۾. ف٩٨ پٿرن جو. ف٩٩ هي خطاب آهي حضور محبوب مطلوب ٻاجهاري حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن کي تہ اڳين امتن جي هلاڪت تي الله تعالى جو حمد بجا آڻن. ف١٠٠ يعني نبين ۽ رسولن تي. حضرت ابن عباس رضى الله تعالى عنهما فرمايو تہ چونڊيل ٻانهن مان حضور پُرنور محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جا صحابہ ڪرام مُراد آهن. ف١٠١ خدا پُرستن جي لاءِ، جيڪي ان جي خاص عبادت ڪن ۽ ان تي ايمان آڻن ۽ اهو انهن کي عذاب ۽ هلاڪت کان بچائي. ف١٠٢ يعني بُت جيڪي پنهنجن پوڄيندڙن جي ڪنهن ڪم نہ اچي سگهن. پوءِ جڏهن انهن ۾ ڪا ڀلائي نہ آهي. اهي ڪو نفعو نہ ٿا پهچائي سگهن. پوءِ انهن کي پوڄڻ ۽ معبود مڃڻ نهايت بي جاءِ آهي هن کان پوءِ چند قسم ذڪر فرمايا وڃن ٿا. جيڪي الله تعالى جي وحدانيت ۽ ان جي ڪمال قدرت تي دلالت ڪن ٿا.